

ZAANS ERFGOED

Niet alle cacao werd aan de Zaan geproduceerd

- ZAANSE ZIEKENZORG: VAN BARAKKEN TOT NIEUW ZMC
- LAAT DE WESTZAANSE VERMANING NIET ZAKKEN!

NR 63 WINTER 2017 € 6,50 | UITGAVE VAN DE STICHTING
UITGEVERIJ ZAANS ERFGOED | VERSCHIJNT 4X PER JAAR

Cacao Grootes

— is de beste. —

Colofon

Zaans Erfgoed is een initiatief van de Vereniging Zaans Erfgoed; het blad wordt uitgegeven door de Stichting Uitgeverij Zaans Erfgoed en verschijnt vier keer per jaar.

Bestuur Stichting Uitgeverij Zaans Erfgoed:

Henk Bouman, Joop Knijnenberg, Leonore Olde-Verburg, Piet Oudega, Roel Woudt.

Redactie: Lean van 't Hooft, Rob Lengers (GAZ), Wikje van Ritbergen, Corrie van Sijl, George Slieker, Hessel Kraaij (agenda), Leonore Olde-Verburg (boekenrubriek) Toon Olij (adviezen), Frits Poesz (kroniek).

Eindredactie: Corrie van Sijl.

Beeldredactie: Wikje van Ritbergen in samenwerking met het Gemeentearchief Zaanstad (GAZ).

Vormgeving: Rolf Kliffen.

Druk: HuigHaverlag Printing bv.

Redactieadres:

Treilerstraat 111, 1503 JE Zaandam, 075 6166131, redactie@zaanserfgoed.nl

Abonnementen- en ledenadministratie:

Wikje van Ritbergen, Treilerstraat 111, 1503 JE Zaandam, 075 6166131, secretariaat@zaanserfgoed.nl

Leden van de Vereniging Zaans Erfgoed zijn automatisch abonnee.

Vereniging Zaans Erfgoed is op internet te vinden op: www.zaanserfgoed.nl

Foto omslag: Een winternummer vraagt om een winters voorblad. En wat past er nou beter bij de winter dan sneeuw, schaatsen en chocolademelk? We vonden dit reclameplaatje bij het rijkelijk aanwezige illustratiemateriaal van Grootes' cacao. (Archieffam. Hekelaar)

Het copyright van de artikelen in dit blad berust bij de auteurs. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd of worden opgenomen in een elektronisch databestand zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever streeft ernaar de rechten met betrekking tot illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden wordt verzocht zich tot de uitgever te wenden.

Column

Foto: Lean van 't Hooft

ERFgoed VERBINT!

Interesse in geschiedenis en erfgoed is me als dochter van een docent en burgervader, een geboren verhalenverteller, met de paplepel ingegoten. De *'vaderlandsche geschiedenis'* kon hij beeldend vertellen als verhaaltje voor het slapen gaan aan mij en m'n twee broertjes. Zo spannend soms dat we er haast niet van konden slapen. In het Dafje trokken we als gezin door Nederland vanuit het diepe zuiden en ook dan werden we op historische locaties verrast met mooie verhalen. Zo herinner ik me de overnachting in hotel 'De vrouwe van Stavoren' en zag die stoere dame turen over het water in afwachting van haar schip.

Ruim tien jaar geleden kwam ik vanuit Amsterdam in Zaandam wonen, met de idee van tijdelijkheid, maar ik woon er nog steeds en met plezier. Het woord verbinden wordt de laatste jaren veelvuldig gebruikt en toch is dat ook mijn sleutelwoord. Verbondenheid en betrokkenheid met je omgeving, door actief te participeren middels vrijwilligers- en bestuurswerk, het initiëren en samenwerken in diverse projecten, zowel maatschappelijk als cultureel. Zonder dat zou ik me mijn leven niet kunnen voorstellen.

Als nieuwkomer wist ik na een poos wel van de Zaanse huizen, de molens, de hout- en voedingsmiddelenindustrie en nam ik familie mee naar de Zaanse Schans. De echte onderdompeling in de Zaanse historie ontstond door deelname aan een *oral historyproject* over oud-werknemers van de Artillerie Inrichtingen en Eurometaal, een project van vereniging Zaans Erfgoed onder leiding van Connie Scholtes. Ik heb veel oud-werknemers mogen interviewen over hun werkzame tijd op het Hembrugterrein. Vervolgens heb ik Peter de Vries, initiator van het Hembrug Museum ondersteund in het toekomstbestendig maken van zijn organisatie en vooral draagvlak creëren voor dat plan en de zoektocht naar een samenwerkingspartner en permanente locatie.

Sinds twee jaar ben ik betrokken bij IFIKZ, de organisatie die het rijke Zaanse industriële erfgoed in de schijnwerpers wil stellen en verbinden met hedendaagse innovatie. Daarvoor heb ik na onderzoek twee thematische erfgoedfietsroutes ontwikkeld, een over de Zaanse papierindustrie en een over de zeildoekweverij in Krommenie en Assendelft.

In de afgelopen jaren heb ik door me te verdiepen in allerlei aspecten van de Zaanse historie niet alleen veel geleerd, maar ook fijne en betrokken mensen leren kennen. In het verleden heb ik vaker artikelen en interviews geschreven. Daar had ik weer zin in. Toen ik de oproep las voor redactioneel medewerker voor dit magazine hoefde ik niet lang na te denken. Weer een aanleiding om me te verdiepen in de Zaanse historie en vooral de mensen die geschiedenis maakten. Een eerste proeve is het artikel over Grootes' Cacao.

Lean van 't Hooft

De column in Zaans Erfgoed is een platform waar nieuwkomers en oudgedienden in de wereld van het Zaanse erfgoed neerzetten wat hun relatie met dat erfgoed is.

Inhoud

18 | Ziekenzorg in de Zaanstreek

- 4 De Zuidervermaning in Westzaan dreigt te verzakken. *Jan van der Male* houdt een vurig pleidooi voor de nodige restauratie.
- 6 Cacaobedrijf Grootes uit Westzaan is in de geschiedenis van de Zaanse cacaoindustrie altijd wat onderbelicht geweest. *Lean van 't Hooft* sprak met de nazaten.
- 12 *Piet Kleij* ontdekt een verband tussen Noord-Duitse tegelkacheln en Zaanse smuigers.
- 14 *Cees Kingma* roept in herinnering hoe bijzonder de grote schoorsteen van Van Gelder in Wormer was. Nu zou er wel twee keer zijn nagedacht over sloop, maar helaas...
- 18 De opening van het nieuwe ziekenhuis in Zaandam is een goede gelegenheid om nog eens samen te vatten hoe de ziekenzorg in de Zaanstreek zich sinds eind negentiende eeuw heeft ontwikkeld, door *Marijke van Essen*.
- 22 *George Sliker* las de verslagen van de spannende avonturen van de zeventiende-eeuwse avonturier Jan Jansz. Struijs uit Wormer, van beroep zeilmaker.
- 26 *Peter Nugter* speelde in de jaren zestig in een tiener-bandje, samen met o.a. de toen piepjonge Margriet Eshuijs en Henny Huisman.
- 30 *Tom Buitendorp* laat zien hoe aan de Oostzijde in Zaandam de oude padstructuur verrassend goed behouden is gebleven.
- 34 *Wimmie de Wit* praat u bij over de digitale ontwikkeling van ons blad en de vereniging.

12 | Noord-Duitse tegelkacheln

- 36 **Boekennieuws:** met o.a. een diepgravende studie van de beide energietransities tussen 1500 en 1900 in Nederland en in het bijzonder de Zaanstreek, een nieuwe bundel Zaanse verhalen en de update van de Zaanse jeugdherinneringen van Freek de Jonge.
- 40 **Verenigingsnieuws:** berichten van Zaanse erfgoedorganisaties.
- 42 **Kroniek:** Frits Poiesz hield het Zaanse nieuws van juli tot en met september bij.
- 46 **Agenda:** Hessel Kraaij attendeert u op interessante activiteiten in de wintermaanden.

22 | Zeilmaker

Een houten vermaning hersteld

De geschiedenis van het 'predikhuys in het zuydent van Westzaan op de laen'

In de jaren dertig van de zestiende eeuw speelden Zaankanters een belangrijke rol in de eerste, soms gewelddadige beweging van de Wederdopers in de Nederlanden. Vanaf 1550 ontstonden meer gematigde, vredelievende (huis)gemeenten, verdeeld in verschillende stromingen.

door Jan van der Male

DE EERSTE DOPERS EN IN WESTZAAN

Rond 1563-1565 werd er een vrij conservatieve gemeenschap, een Friese doopsgezinde gemeente, in Zaandam gesticht. Ook in Westzaan ontstond in de tweede helft van de zestiende eeuw zo'n gemeente.¹ Beide gemeenten waren aanvankelijk huisgemeenten; een kerkgebouw werd door de overheid nog zeker niet toegestaan.²

DE EERSTE VERMANINGEN

De eerste kerkgebouwen, 'vermaningen' genoemd, werden eind zestiende of begin zeventiende eeuw gebouwd, toen doopsgezinden meer werden getolereerd. In het maatboek der verponding van Westzaan komt vanaf 1628, naast 'de nijen vermaenschuere' (de Noordervermaning van de meer gematigde Waterlandse doopsgezinden), het 'preeckhuijs' voor, gebouwd voor de Friese doopsgezinden. Waar deze eerste Zuidervermaning heeft gestaan, is niet duidelijk. Volgens Loosjes werd in 1664 een nieuwe vermaning gebouwd.³ Die stond ietsje ten noorden van de huidige Zuidervermaning, aan de slootkant achter het voormalige weeshuis, Zuideinde 231.⁴

DE BOUW VAN DE ZUIDERVERMANING

Loosjes vervolgde: 'Dan vermits dit Gebouw, door verloop van tijd, zeer gebrekkijk werdt, zo hebben de Doopsgezinden van die Gemeente, op de zelfde plaats, een nieuw en veel cierlijker Predikhuys gebouwd, waar in de Eerwaarde Cornelis Gerridsz Main (...), op den tweeden September des Jaars 1731, de eerste Leerreden deedt...'

De nieuwe, grotere vermaning werd iets ten zuiden van het voorgaande gebouw gezet. In een recordtijd van ruim vijf maanden (gerekend vanaf de aanbesteding) werd zowel het oude gebouw gesloopt als het nieuwe opgebouwd. Overigens is dat voor die tijd niet heel extreem; in de zeventiende werden meer Zaanse (kerk)gebouwen in zeer korte tijd gebouwd.

Uit de oude vermaning werden enkele dingen hergebruikt zoals de trappen naar de galerij en het koperwerk. Recht tegenover de preekstoel, boven de deur naar de kerkenkamer, kwam een klok, vervaardigd door Dirck Tijszn Engel, die vlakbij op de plek van Zuideinde 267 woonde. Hij vervaardigde een uurwerk met aan twee zijden een wijzerplaat. In de kerkenkamer kregen de schoorsteen en de vuurplaats voor de open haard een fraai betegelde smuiger. De bouwkosten werden geheel gedekt door giften. Daaruit blijkt hoe rijk de meeste gemeenteleden van de Friese doopsgezinde gemeente van Westzaan in die tijd waren.⁵

ONDERHOUD IN DE ACHTTIENDE EN NEGENTIENDE EEUW

Tot de Franse tijd (1795-1813) waren de uitgaven voor onderhoud erg gering. Tussen 1820 en 1880 bedroegen de kosten voor onderhoud echter f 16.000,-. Juist in die tijd ging het financieel met de gemeente slechter, onder meer doordat obligaties minder waard werden. Daarnaast was het aantal leden fors afgenomen. In 1830 telde men nog slechts 90 leden tegenover 251 in 1770.

In 1858 werden voor f 230,- stoelen aangekocht. Ruim twintig jaar later, in 1881, volgde de plaatsing van het orgel, dat in 1717 was gebouwd voor de Kleine Kerk in Edam door orgelmaker Matthias Verhofstad.⁶

SAMEN

Volgens Blaupot ten Cate was bij de meeste Westzaanse gemeenteleden reeds halverwege de negentiende eeuw niet meer duidelijk waaruit de verschillen in opvattingen daadwerkelijk bestonden.⁷ Reden genoeg voor samenwerking. Vanaf 1930 werd er afwisselend in de Noorder- en Zuidervermaning gekerkt en in 1949 gingen de Waterlandse doopsgezinde gemeente en Friese doopsgezinde gemeente samen. Vanaf 1951 was de naam Verenigde Waterland-Fries Doopsgezinde gemeente Westzaan.⁸ In 1964 werd de Noordervermaning verkocht aan de Gereformeerde Gemeente; de Zuidervermaning bleef als enig kerkgebouw voor de doopsgezinden in gebruik.

VERKOOP AAN DE SOHK

Maar het aantal leden daalde voortdurend. De Zuidervermaning werd vanaf de jaren zestig al regelmatig verhuurd en beschikbaar gesteld voor concerten. Niettemin moest er actie worden ondernomen.⁹ In 1976 startten gesprekken met de Stichting Oude Hollandse Kerken (SOHK). Deze stichting, twee jaar voordien opgericht, stelde zich ten doel het behoud van kerkgebouwen in Noord- en Zuid-Holland door ze aan te kopen, te restaureren en er een passend gebruik voor te zoeken. In 1975 waren al gesprekken gaande met zes kerkenraden, uiteindelijk werd in 1979 de Zuidervermaning als eerste gebouw overgenomen.¹⁰

HET GEBRUIK SINDS 1979

Er kwam een plaatselijke commissie van de SOHK om de Zuidervermaning in Westzaan te exploiteren. De activiteiten zijn tegenwoordig heel uiteenlopend van aard: concerten, brui-

loften, uitvaarten, feesten, vergaderingen en nog veel meer. In 2000 werd de Zuidervermaning grondig gerestaureerd. Hierbij werd het interieur weer in de oorspronkelijke kleur teruggebracht.¹¹

TOEKOMST?

In 2015 kwam aan het licht dat een van de poeren is scheefgezakt, wat duidt op funderingsproblemen. Er bleken palen onder de vermaning te staan van zo'n 5 meter, terwijl ruim 15 meter nodig is! Vanwege het monumentale karakter van de vermaning is een duurdere methode van herstel nodig, maar daarmee wordt wel het aanzicht van de Zuidervermaning, zoals die er sinds 1731 staat, ook in de toekomst gewaarborgd! De werkzaamheden zullen in 2018 worden uitgevoerd.

Het is mogelijk om Vriend van de Zuidervermaning te worden om een steentje bij te dragen aan het voortbestaan. Zie voor meer informatie www.zuidervermaning.nl.

Noten:

- 1 S. Lootsma, *Het Nieuwe Huys. Friesch-Doopsgezinde gemeente West-Zaandam. Gedenkboek 1687-(1937)* 99.
- 2 A. van Braam, 'De doperse beweging in de Zaanstreek in de eerste helft van de zestiende eeuw, deel 2', *Fragmenten van de Zaanse Geschiedenis* 11 (1996)
- 3 S. Lootsma, *Ibidem*.
- 4 E. Dekker, Aantekeningen betreffende de Fries Doopsgezinde gemeente te Westzaan. Handschrift in het GAZ.
- 5 S. de Jong, 'De Fries Doopsgezinde vermaning in Westzaan', *Bulletin van de Stichting Oude Hollandse Kerken* 6 (Lente 1978) 9-22.

De Zuidervermaning uit 1731 aan het Laantje vanaf het Zuideinde in 2015. (Luchtfoto René Bloemberg)

Het interieur kreeg in 2000 weer de oorspronkelijke kleuren terug. Diverse onderdelen, zoals de koperen kaarshouders, zijn afkomstig uit de voorgaande, zeventiende-eeuwse vermaning. (Foto Jan van der Male)

- 6 H. van Nieuwkoop, 'Het orgel in de Doopsgezinde Kerk of Zuidervermaning te Westzaan'. *Bulletin van de Stichting Oude Hollandse Kerken* 41 (Herfst 1995) 3-13.
- 7 S. Blaupot ten Cate, *Geschiedenis der doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht en Gelderland: van derzelve ontstaan tot op dezen tijd, uit oorspronkelijke stukken en echte berigten opgemaakt* Deel II, 197.
- 8 Gemeentearchief Zaanstad, Archief Doopsgezinde gemeente Westzaan (KA-0013), inv.nr. 738.
- 9 Stadsarchief Amsterdam, archief van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, aanvulling, Toegangsnummer 843a, inventarisnummer 348.
- 10 Archief Stichting Oude Hollandse Kerken, plaatselijke commissie Westzaan. Documentatie met betrekking tot overdracht van de Zuidervermaning aan de Stichting Oude Hollandse Kerken, 1975-1979.
- 11 Z.a. 'Zuidervermaning en kosterij weer een plaatje', *De Wessaner* (december 2000).

Grootes' Cacao en Chocolade, 'groots' om kwaliteit en couverture

Een familiebedrijf van zes generaties

Het verhaal van Grootes' Cacao en Chocolade wordt mij boeiend verteld door Annette Hekelaar-Grootes, nazaat van de familie en haar man Ger (nazaat van rolredersgeslacht Hekelaar), beiden trots op hun voorvaderen en aangetrouwde familie. Hun huis staat vol historische voorwerpen, afbeeldingen en prenten-albums, die het verhaal ondersteunen. Ter aanvulling heb ik gebruik gemaakt van schriftelijke bronnen.

door Lean van 't Hooft

HET BEGIN

Het begint allemaal met Pieter Grootes (geboren ± 1740), schoolmeester te Markenbinnen, die grote interesse heeft in het fabriceren van loodwit.

Zeven Zaanse ondernemers starten in 1701 onder de naam de firma der Sociëteit van de Blauwselfabriek en Negotie te Westzaan in Rederij met de productie van blauwsel in de molen De Blauwe Hengst, waarschijnlijk een rosmolen. De eerste vermelding van de windmolen van deze naam dateert uit 1743. De zeven brengen samen f 14.000 in, een enorm bedrag voor die tijd.

Pieter wordt benoemd tot directeur van loodwitmolen De Rob in Koog aan de Zaan, waarvan de meerderheidsaandelen in het bezit zijn van Vasterd Vas. Hij handelt daarnaast ook onder de firmanaam P. Grootes & Comp. in zaden en granen, loodwit en blauwsel. Het gaat de firma goed, Pieter is een belangrijk man geworden. Hiermee is hij de eerste generatie van de ondernemersfamilie Grootes, maar nog niet cacao-fabrikant! In 1800 wordt hij vermeld als directeur van een stijfselfabriek.

Zoon Meyert Grootes wordt in 1800 benoemd tot directeur van de blauwselfabriek. Dat blijkt uit een advertentie in de *Opregte Haarlemsche Courant* nr.152 van 20 december 1800. Hoofdparticipant is Vasterd Vas, evenals in loodwitmolen De Rob.

VAN BLAUWSEL EN LOODWIT NAAR CACAO

Nadat op 22 januari 1803 Pieter Grootes is overleden wordt zijn schoonzoon Gerrit Hop als directeur aangesteld bij de Stijfselfabriek Claas Ris & Comp. en bij de blauwselfabriek. De firma der Sociëteit van de Blauwselfabriek en Negotie te Westzaan gaat in 1824 failliet. Grootste belanghebbende daarbij is de familie Vas. Als het bedrijf door Cornelis Avis sr., stijfselfabrikant uit Oostzaan wordt opgekocht, is dat voor zoon Pieter Grootes Meijertzoon reden om voor zichzelf te beginnen.

In 1824 start hij een handel in zaden en granen. Een jaar later koopt hij het woonhuis van Dirk Stolp te Westzaan, laat daarop een windmolen bouwen en noemt die De Jonge Dirk, naar zijn zoon, later omgedoopt tot De Paradijsvogel. Daarmee maalt hij blauwsel, stijfself, granen en specerijen. De reden van de naam-

geving is onduidelijk. Uit Nieuw-Guinea, het leefgebied van de prachtige en zeldzame vogel, komt geen cacao. Grootes houdt de naam en het beeldmerk tot aan het eind.

In 1825 start Pieter Grootes Meijertzoon de Cacao- en Chocolade-fabriek Grootes Gebrs. en is daarmee de grondlegger van het familiebedrijf.

VOORUITGANG

Grootes begint met de productie van chocolade op waterbasis, maar men is op zoek naar een beter product. Dat komt in zicht als in 1844 de Italiaan Senardi in dienst komt, een ware kenner van het chocoladevak. Inmiddels treden zonen Dirk en Meijert in 1850 toe als tweede generatie.

Na jaren van experimenteren wordt op de Wereldtentoonstelling van 1863 in Londen een chocoladeproduct van Grootes bekroond met een eerste prijs. Veel prijzen volgen daarna. Daardoor stijgen de producten in aanzien: Grootes' cacao en chocolade worden een vorstelijk genot, genuttigd door onder meer de vorstenhuizen van Nederland en Oostenrijk. Van beide vorstenhuizen ontvangt Grootes in 1871 het predikaat 'hofleverancier'. In 1877 schakelt het bedrijf van windenergie over naar stoom. Dat betekent een grote vooruitgang en de zaken lopen goed. Veel export is er naar onder meer Engeland, Frankrijk en België.

TAAKVERDELING IN DE DERDE GENERATIE

Christiaan en Meiert jr., de derde generatie Grootes' cacao treedt aan. Meiert jr. neemt de interne zaken op zich en Christiaan de externe, beiden zijn succesvol. Christiaan reist vóór 1900 regelmatig naar New York, Sao Paulo en Buenos Aires, verkoopt daar massaal cacao- en chocoladeproducten en komt telkens na vier maanden terug met een gevulde opdrachtenportefeuille. In 1884 wordt de directie voor het eerst uitgebreid met een buitenstaander, de heer D. Latenstein van Voorst. Hij blijft 32 jaar. De zaken lopen goed. Rond 1900 werken er zo'n 200 mensen. In 1899 start de bouw van een nieuw fabriekspand, in 1912 volgt weer een uitbreiding met een pand van wel vier verdiepingen, genaamd De Paradijsvogel.

Visitekaartje van Grootes' Cacao met een tekening van molen De Paradijsvogel. (collectie Ron Couwenhoven)

Cacaoblikken in winkel- en consumentenformaat met een toepasselijk kopje voor chocolademelk met bedrijfsnaam en een afbeelding van De Paradijsvogel. Op het hart van het schoteltje staat de vermelding 'hofleverancier'. (foto WvR)

Een kijkje in de fabriek van Gebr. Grootes geeft een goed beeld van het productieproces rond 1900. In de bakken op de grond bevindt zich gemalen cacao. (GAZ 21.43988)

Links midden: De oudst bekende foto (1890) van het familiebedrijf in de Krabbelbuurt van Westzaan. De molen was in 1875 al afgebroken. Wie de personen op het bruggetje zijn is niet bekend. (GAZ 21.01961)

In de loop van de negentiende eeuw was Grootes' Cacao een succesvol en gewaardeerd bedrijf geworden. Het kreeg het predicaat 'hofleverancier' en werd overladen met medailles en eervolle vermeldingen. Dat moest natuurlijk ook aan de buitenwereld bekend worden gemaakt op de etiketten en in de reclame-uitingen. (GAZ 25_187_11219)

Na het vertrek van Latenstein van Voorst in 1916 komt er een vijfkoppige directie, waarvan twee zonen van Latenstein van Voorst en drie Grootes: Meiert Grootes jr. (65j!) en zijn zonen Meiert Gerbrand en Pieter Jacob (vierde generatie).

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog brengt stagnatie in de aanvoer van grondstoffen. Het worden moeilijke jaren. Maar na 1918 worden er weer veel soorten luxe chocolade geproduceerd. De couverture is ook weer van uitstekende kwaliteit en wordt volop geleverd aan chocoladefabrikanten.

COUVERTURE, KWALITEITSPRODUCT VAN GROOTES

Couverture is als halffabricaat nog steeds een van de belangrijkste bestanddelen van chocoladeproducten. Zij wordt vervaardigd in dikke plakken 'brood'. Grootes verwerkt haar in de eigen producten en levert haar aan andere chocoladefabrikanten, zoals Verkade, die in 1920 start met de productie van luxe bonbons. Couverture was het meest stabiele en belangrijkste product van Grootes en door haar hoge kwaliteit ook minder concurrentiegevoelig.

GROOTES ALS WERKGEVER

Grootes is rond de eeuwwisseling een van de grote werkgevers van Westzaan. Ook van buiten komen de werknemers, vaak vrouwen voor inpakwerkzaamheden. Ze reizen per trein of bus uit Amsterdam tot Koog aan de Zaan en worden vandaar opgehaald met de bus. De dienstverbanden zijn vaak lang: er worden jubilea van wel vijftig of zestig jaar gevierd. Dat wijst op een prettig werkklimaat.

Het succesvolle chocoladeproduct, de couverture, werd natuurlijk ook aangeprezen. De uitgebreide toelichting voor de banketbakkers onder de kop van deze advertentie sluit af met de zin 'Neem dus geen risico: vraag voortaan alleen Grootes' couverture'. (Uit: Grootes, Een wereld van cacao ISBN 90-9016126-0)

De brand van maart 1925 legde bijna het hele bedrijf in de as. De foto toont de enorme ravage in het magazijn waar grote voorraden cacaoboter en paaseieren klaar voor verzending lagen opgeslagen. (GAZ 21.57326, collectie Ton Neuhaus)

Toch roept de vakbond voor arbeiders in de bakkers- cacao- en chocoladefabrieken in 1919 een staking uit in Haarlem, waar in datzelfde jaar Grootes een fabriekspand koopt aan de Bakenessergracht om bonbons te fabriceren, als concurrent van Droste en Union. De staking is tegen de lage lonen en voor werktijdverkorting voor de arbeiders die werken bij Droste, Union en Grootes. Of de staking effect heeft gehad op de werknemers bij Grootes is niet bekend, blijkbaar wel op de omzet. Na een jaar wordt de vestiging gesloten.

BRAND ALS DRAMATISCH OMSLAGPUNT

Op 8 maart 1925 breekt er brand uit in de pakkamer op de vierde verdieping en daaronder het magazijn van het pand uit 1912. Rond 16.45 uur is rook gesignaleerd, om 18.45 uur staat het hele pand in lichterlaaie. Het immense bluswerk maakt hongerig en te eten ligt er volop, o.a. grote hoeveelheden zgn. wormkoekjes, een chocoladekoekje met daarin een wormafdrijvend middel. Na enige tijd moet de ene na de andere brandweerman tijdelijk afhaken ... Tegen 20.30 uur dooft het vuur. De hele fabriek, inclusief grote hoeveelheden producten en verpakkingsmateriaal en een deel van molen De Paradijsvogel, ligt in de as.

Veel reden tot viering van het honderdjarig bestaan blijft er niet over. Na een besluit tot liquidatie, vervolgens een surseance van betaling, wordt een herkapitalisatie van het bedrijf opgesteld onder de bezielende leiding van papierfabrikant Cor de Jong uit Westzaan, zwager van Meiert Gerbrand Grootes, financieel ondersteund door diverse Zaanse ondernemers. Op 15 oktober

De nieuwe fabriek in 1920 op een ingekleurde reclame-ansichtkaart. (GAZ 41.01048)

1926 maakt het bedrijf in afgeslankte vorm een doorstart onder leiding van Meiert Gerbrand Grootes.

Door de beurscrisis in 1929 stagneert de export, waardoor de bedrijfsresultaten weer tegenvallen. In 1935, na het overlijden van Meiert Gerbrand (de grootvader van Annette), volgen zijn zonen Meiert Johan en Nico Arnold hem op: de vijfde generatie Grootes.

In 1940 wordt de fabriek een half jaar door een Duitse colonne bezet. Bij vertrek worden grote voorraden meegenomen. Door ontbreken van grondstoffen ligt de productie daarna zo goed als stil.

MARKETING

Nederland heeft rond de vorige eeuwwisseling zo'n zestig cacao- en chocoladefabrieken en allemaal leveren zij goede producten tegen een scherpe prijs. Daarom is het zaak je te onderscheiden middels reclamecampagnes, advertenties, posters, de vormgeving van de verpakking, blik of papier. Acties als sparen voor prenten- en plaatjesalbums zijn razend populair. Ook Grootes doet daarin mee als middelgrote fabrikant. Zeer gewild zijn hun reclame-ansichtkaarten om te versturen (en tevens reclame te maken!). De producten worden weer goed in het buitenland verkocht; vandaar dat veel reclameteksten in het Frans of Engels zijn opgesteld. In de keuze van de plaatjes en thematiek zit geen beleid, getuige de diversiteit van onderwerpen. Ook 'weggevertjes' als spiegel-tjes, sigarenkokers, boekenleggers, menukaarten, spelletjes e.d. zijn succesvol. De Beurs van Berlage biedt tijdens de bouw ruimte voor reclame

aan de zijgevels. Enkele maanden hangt daar ook reclame van Grootes. Met zijn slogan: *Grootes' cacao uit Westzaan bij Amsterdam* is dat een slimme marketingzet, die Zaanse ondernemers ook nu weer succesvol toepassen.

MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID EN DE TWEDE WERELDOORLOG

De eerste generaties Grootes zijn hervormd, de daarop volgende doopsgezind. De familie kent ook een predikant, Johan Pieter Huijbert Grootes, zoon van Meiert Gerbrand. De betrokkenheid met hun omgeving is groot. Zo zijn ze generaties lang voorzitter van de kerkenraad, van het weeshuis van de hervormde kerk te Westzaan, lid van het polderbestuur, gemeenteraadslid en lid van de brandweer in Westzaan en lid van de Vrijmetselaarsloge in Zaandam. Meijert Grootes jr. is medeoprichter van de Zaanlandsche Zeilvereniging en van de (Amsterdamse, red.) Zeilvereniging 'Het Y', later 'Het IJ'.

De Zaanse doopsgezinde ondernemers hebben onderling contact en zijn maatschappelijk betrokken. In tijden van nood, zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog, kan men altijd een beroep op hen doen.

Verdeeld over lokale hulpverlenerslijnen ofwel werkgroepen wordt veel hulp en onderdak verleend aan protestants Joods-Duitse vluchtelingen in Nederland en met name Westerbork. Zaken als kleding, postpapier, postzegels en potloden en illegaal verworven voedingsmiddelen worden ingezameld en als pakketten onder de schuilnaam 'bloembollen' verstuurd naar Westerbork.

Twee etiketten: één voor de buitenlandse markt en één met een duidelijke verwijzing naar de vrijmetselaars, waar de maatschappelijk betrokken leden van de familie Grootes deel van uitmaakten. (GAZ 25_187_11236 en 25_187_11247)

De eerste nieuwe voorraad cacaobonen na de oorlog wordt in 1945 feestelijk ontvangen door de toenmalige directie Nico en Meiert Grootes, links op de foto. Ook voor bedrijven die niet aan de Zaan lagen, ging het bevoorraden nog hoofdzakelijk door beurtschippers. Geheel rechts Walich Couwenhoven, de zoon van schipper Dirk, die zelf niet op de foto staat. (GAZ 41.01256; foto Hackmann, Koog aan de Zaan)

Vraag
CACAË & CHOCOLAAD
GROOTES.

de Paradijsvogel.

Luchtopname van het complex in 1950. Sinds de oprichting had Grootes een enorme groei doorgemaakt, maar in de jaren zestig liep de omzet terug. Na verkoop in 1969 werden de bedrijfspanden in 1984 gesloopt ten behoeve van woningbouw. De poging om het tegeltableau in de gevel te behouden en een plek te geven in het nieuwe woonwijkje mislukte. (GAZ 22.19001 en 22.00976)

Ook worden uit Westerbork naar Amsterdam teruggestuurde gevangenen opgevangen, als Westerbork in 1942 een *Durchgangslager* wordt.

Met name de Werkgroep Zaandam is actief. Daarin zitten familieleden of connecties van de grote voedingsmiddelenfabrikanten. De firma's Verkade, Honig, Duyvis, Simon de Wit en ook Grootes bieden met regelmaat in natura of financiële hulp, evenals onderdak aan Joodse onderduikers en andere vormen van illegaal werk. Johan Pieter Huijbert Grootes, predikant, en zijn broers zijn betrokken bij het werk van de werkgroep. Van Grootes is bekend dat er cacao en chocoladerepen zijn gedoneerd.¹

NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

In juli 1945 hervat Grootes de productie. Tot begin jaren zestig lopen de zaken goed, met name door de export naar Zuid-Amerika waar voorganger Christiaan destijds de eerste contacten heeft gelegd. Eind jaren vijftig treedt Cornelis Meiert in de voetsporen van vader Meiert Johan als zesde generatie aan.

SLOTAKKOORD

Door tegenvallende resultaten wordt besloten in december 1968 de productie na 143 jaar te stoppen. Met het arbeidsbureau is een afvloeiingsregeling voor het personeel overeengekomen. Op 30 juni 1969 wordt het gehele aandelenpakket verkocht aan houtwarenfabriek De Valk te Westzaan, die daarmee ook eigenaar wordt van de fabriekspanden. Voorwaarde is dat de naam Grootes niet meer voor handelsdoeleinden zal worden gebruikt ten aanzien van de fabricage van cacao- en chocolade-producten.

In 1984 koopt een ontwikkelaar de grond, sloopt alle panden en bouwt er vervolgens een wijkje van 19 woonhuizen. Wat rest is het oude ketelhuis en de naam van de wijk, De Paradijsvogel, het fabrieksmerk van Grootes.

ANNO 2017, GROOTES IN ZAAAN INNTEL-HOTEL

Wat het Zaans Museum in het klein toont, laat het Zaan-Inntel hotel in het vernieuwde stadshart van Zaanstad in het groot

Onder: een van de beide Grootes' kamers in Hotel Inntel in Zaandam die de herinnering aan dit ook ver buiten Nederland bekende Zaanse bedrijf levend houden. (foto Wim de Jong)

zien. In een aantal van de Zaanse 'Ambacht Deluxe'-kamers kun je overnachten met aan het hoofdeind van je slaapstede een uitvergroete Grootes' reclame: 'Grootes' cocoa powder.' Niet de minste fabrikant, getuige de Engelstalige vermeldingen: '21 medals en 8 eervolle vermeldingen. Grootes' cacao en chocolade-producten, een familiegeschiedenis met pieken en dalen, om 'groos' op te zijn.

OPMERKELIJK NAWOORD!

In mijn research stuitte ik op een Zwitserse site van een zevende nazaat van Grootes, Meiert Johan Grootes, zoon van Cornelis Meiert, die in 1992 met een zakenpartner een luxe cakefabriek is gestart. Daarin wijdt hij enkele interessante teksten aan zijn voorvaderen in Westzaan en verwijst hij o.a. naar De Paradijsvogel! <http://www.cakefriends.ch/316.html?&L>

Bronnen:

- Gesprek met Annette Hekelaar-Grootes en Ger Hekelaar op 10 augustus 2017.
- Nico Arnold Grootes, 'Uit de geschiedenis van de familie Grootes en de NV Cacao- en Chocoladefabriek D. en M. Grootes - Gebrs. te Westzaan', (Zaandam 1984). (N.A. Grootes is de vader van Annette).
- Huijbert Meiert Grootes, "Grootes", *een wereld van Cacao*, (Apeldoorn 2002).
- <http://www.molendatabase.org/>
- <http://www.zaansindustrieelerfgoed.nl/index> - Met Stoom 21
- <http://www.cakefriends.ch/316.html>

Noot:

- 1 Een uitvoerige beschrijving van dit werk met een weergave van de Notulen van de Zaanse werkgroep is te vinden in: Alle G. Hoekema, 'Bloembollen' voor Westerbork. Hulp door Zaanse en andere doopsgezinden aan (protestants-)Joodse Duitse vluchtelingen in Nederland, 1939-1945 (Hilversum 2011).

Halve engelen 2

Van tegelkachel tot smuiger? ¹

In het vorige nummer zijn verschillende in Zaandam gevonden kacheltegels uit de periode 1580-1625 besproken.

Kacheltegels komen van tegelkachels. Dit zijn dure, vaak uitbundige versierde, vierkante of veelhoekige vrijstaande haarden, opgebouwd uit losse tegels. De Zaandamse tegels zijn gemaakt van rode klei en hadden een donkerblauwe achtergrond met daarop een wit geschilderde reliëfversiering van bloemen en ranken.

De herkomstplaats van deze tegels is Noord-Duitsland en ze zijn zeer waarschijnlijk in Zaandam terecht gekomen aan boord van houthalers, schepen die het hout voor de Zaanse scheepsbouw uit Noord-Duitsland en het Oostzeegebied ophaalden. De van deze tegels gemaakte tegelkachels stonden in de huizen van rijke Zaandammers die connecties hadden met de houthandel of de scheepsbouw.

door Piet Kleij

WITTE KACHELTEGELS MET BLAUWE BESCHILDERING

In het gemeentelijk archeologisch depot van de gemeente Zaanstad liggen twee scherven van kacheltegels en zelfs één compleet exemplaar die er totaal anders uitzien dan de bovengenoemde tegels. Ze zijn gemaakt van gele klei met daarop wit glazuur. De complete tegel is beschilderd met een blauw landschap. Op zowel deze tegel als op één van de twee fragmenten zijn in reliëf bladeren aangebracht die met blauwe lijnen zijn versierd. De complete tegel is een hoektegel in de vorm van een vaas (afb. 1), de twee scherven zijn waarschijnlijk van een hoektegel in de vorm van een Griekse zuil (afb. 2). Waar ze precies in Zaanstad zijn gevonden, is niet bekend.

Kacheltegels met een witte ondergrond en een blauwe beschildering komen pas na 1700 in de mode. De barokke bladerversiering, die soms symmetrisch is, komt na 1730 niet veel meer voor. Het lichtblauwe landschap op de vaasvormige tegel is geschilderd op een manier die lijkt op de *tappezeria*, een Italiaanse stijl die vooral tussen 1650 en 1725 zeer populair was. Gebaseerd op bovenstaande kan worden gesteld dat de blauw-witte tegels uit het eerste kwart van de achttiende eeuw dateren en dus honderd jaar jonger zijn dan de donkerblauwe tegels.

HERKOMST

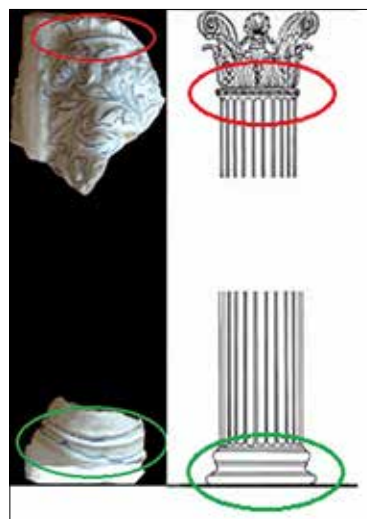
De vaasvormige tegel lijkt sterk op de vaasvormige hoektegels van de tegelkachel in de koffiekamer van het Zomerpaleis van Peter de Grote in St. Petersburg (afb. 3). Rond 1700 waren verschillende kacheltegel-bakkerijen in de buurt van St. Petersburg in bedrijf die blauwwitte tegels produceerden. Dat de in de Zaanstreek gevonden blauwwitte tegels door Czaar Peter de Grote uit St. Petersburg zijn meegenomen toen hij in 1717 Zaandam voor de tweede keer bezocht, om ze bijvoorbeeld als geschenk aan een bevriende Zaandammer te geven, is dan ook een voor de hand liggende veronderstelling maar daar is geen enkel bewijs voor. Volgens Russische archeologen zijn namelijk uitgerekend de tegels van de kachel uit de koffiekamer niet van Russische makelij maar van Noord-Duitse. In het landhuis op het landgoed Rübenerge-Poggenhage in Neustadt bij Hannover stond tot 1936 een kachel met soortgelijke hoektegels (afb. 4). De oorsprong van deze tegels moet daarom waarschijnlijk worden gezocht in Noord-Duitsland. Dit is hetzelfde gebied waar ook de donkerblauwe kacheltegels uit de periode 1580 – 1625 vandaan komen. De blauwwitte tegels zijn dan ook waarschijnlijk, net als de donkerblauwe tegels, aan

Van links naar rechts:

[Afb. 1] De complete, blauwwitte hoektegel in de vorm van een vaas (foto: gemeente Zaanstad, C. Scheffer-Mud).

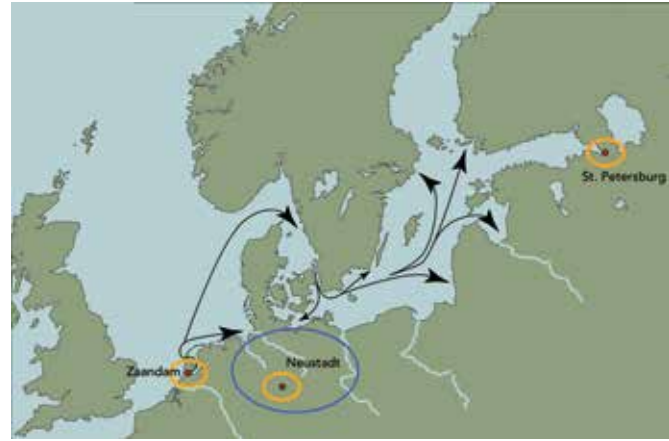
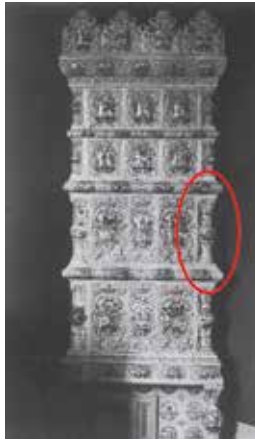
[Afb. 2] De twee blauwwitte tegelscherven, waarschijnlijk van een hoektegel in de vorm van een zuil (foto: C. Scheffer-Mud, gemeente Zaanstad; tekening K. de Brouwer, bewerking gemeente Zaanstad, P. Kleij).

[Afb. 3] De tegelkachel in de koffiekamer van het Zomerpaleis van Peter de Grote in St. Petersburg. In de rode cirkel een vaasvormige hoektegel die zeer sterk lijkt op de vaasvormige hoektegel uit Zaandam (foto R. Rebrova, Hermitage St. Petersburg).

Van links naar rechts: [Afb. 4] De in 1936 gesloopte tegelkachel in het landhuis op het landgoed Rübenberge-Poggenhage in Neustadt bij Hannover (foto R. Rebrova, Hermitage St. Petersburg).

[Afb. 5] In de blauwe cirkel het gebied waar de blauwwitte tegels waarschijnlijk zijn gemaakt, in de gele cirkels de plaatsen waar tegelkachels hebben gestaan, gemaakt van deze blauwwitte tegels. De pijlen geven de routes aan van de Zaanamse houthalers (kaart: Map Factory, Westzaan).

Van links naar rechts: [Afb. 6] De smuiger in het Honig-Breethuis in Zaanwijk. (foto: Ruud van Ritbergen)

[Afb. 7] Links de tegelkachel in het in 1790 gebouwde Zweedse landhuis Ekensberg bij Stockholm, rechts de boezem van een smuiger uit 1786 in een pand in Zaanstad. De overeenkomst tussen de bovenbouw van de tegelkachel en de boezem van de smuiger is opvallend (foto links: <http://thepapermulberry.blogspot.nl/2011/08/delft-blue-gustavian-grey.html>, foto rechts: gemeente Zaanstad, P. Kleij).

boord van een houthaler naar de Zaanstreek gekomen en in het huis van een Zaanamse scheepsbouwer of houthandelaar geplaatst. Vanuit Noord-Duitsland zijn ze ook geëxporteerd naar St. Petersburg (afb. 5).

VAN TEGELKACHEL NAAR SMUIGER?

In Zaandam hebben in de periode 1580 -1625 minsten vijf maar waarschijnlijk zeven, of zelfs iets meer tegelkachels gestaan met donkerblauwe tegels. Het geringe aantal scherven van blauwwitte kacheltegels dat is gevonden, namelijk drie, geeft aan dat er rond 1700 waarschijnlijk maar één tegelkachel in Zaandam bij kwam. Na 1730 worden er, zover dat uit archeologisch onderzoek kan worden afgeleid, helemaal geen tegelkachels meer neergezet in Zaandam. Dit is opmerkelijk omdat de houthandel naar Noord-Duitsland en het Oostzeegebied, en de Zaanse scheepsbouw, tot het einde van de achttiende eeuw doorgingen. In het eerste kwart van de achttiende eeuw verdwijnt de tegelkachel dus uit de rijke Zaanamse huizen. Juist in die periode komt in de Zaanstreek de smuiger op, vooral in de rijkere huizen (afb. 6). Het verdwijnen van de tegelkachel wordt als het ware gecompenseerd door het verschijnen van de smuiger.

De tegelkachel lijkt echter niet helemaal verdwenen. De betegelde bovenbouw met afgeschuinde hoeken van de tegelkachel zien we terug - misschien moeten we zelfs wel spreken van 'voortleven' - in de boezem (het stookkanaal) van de smuiger. Dit kan toeval zijn. Misschien is deze boezemvorm een geheel eigen, originele ontwikkeling, bedacht door de eerste Zaanse smuigerbouwers, maar niet ondenkbaar is dat de achttiende

eeuwse smuigers invloeden vertonen van de tegelkachels die al vanaf het begin van de zeventiende eeuw in Zaandam werden geplaatst. De overeenkomst tussen de bovenbouw van de tegelkachels en de boezem van de smuiger, zoals op afb. 6 en 7 is te zien, is namelijk erg opvallend. De bouwers van de eerste smuigers zouden dan ook van tegelkachels de vorm van de bovenbouw met de afgeschuinde hoeken kunnen hebben overgenomen voor de vorm van de boezem. Ver hoefden ze hiervoor niet te kijken: rond 1700 stonden de tegelkachels immers, net als hun opvolgers de smuigers, vooral in de rijkere huizen.

De Zaanse smuiger komt voort uit de gewone, traditionele zeventiende eeuwse Hollandse haard, maar na de vondst van de scherven van Noord-Duitse tegelkachels in Zaandam is niet uit te sluiten dat de smuiger ook invloeden vertoont van de in de zeventiende-eeuwse en vroeg achttiende-eeuwse, via de Zaanse houthandel in Zaandam terecht gekomen Noord-Duitse tegelkachels. Wanneer dit juist is, betekent dit dat de oorsprong van de smuiger in Zaandam gezocht moet worden, de enige plek in de Zaanstreek waar de tegelkachels stonden die via de houthandel naar de Zaanstreek waren gekomen.

Noot:

- 1 De gegevens voor dit artikel zijn afkomstig uit het boek Halve Engelen, over kacheltegels en smuigers.

Literatuur:

- Piet Kleij, *Halve Engelen, over kacheltegels en smuigers* (Zwolle 2017).

De val van de schoorsteen van Van Gelder Papier

Kantelpunt in behoud van industrieel erfgoed

De sloop van de schoorsteen/watertoren bij de Van Gelder-papierfabriek in Wormer in 1983 was een omslagpunt in de strijd om behoud van industriële monumenten in de Zaanstreek. De in 1980 opgerichte werkgroep Industriële Archeologie Zaanstreek had zich o.a. tot doel gesteld industriële gebouwen te behouden, productieprocessen zichtbaar te maken, door middel van *oral history* de geschiedenis vast te leggen en de bedrijfsarchieven te bewaren.

door Cees Kingma

Het Van Gelder-project, met daarin o.a. behoud van de schoorsteen/watertoren, werd als eerste door de werkgroep bij de gemeente Wormer aangemeld. Op 3 september 1980 werd de werkgroep een vereniging: MBTZ, voluit Vereniging tot behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek in de Zaanstreek. Zij was uiteindelijk een van de *founding fathers* van de Vereniging Zaans Erfgoed.

DE SCHOORSTEEN VAN VAN GELDER

Het industriële monument, waar de MBTZ zich sterk voor maakte, bestond uit twee componenten; beide waren een monumentenstatus waard: een majestueuze fabrieksschoorsteen, en het resultaat van de verbouwing van die schoorsteen tot watertoren.

De fabrieksschoorsteen had een lengte van 60 meter. De diameter aan de voet op de begane grond was 5,80 meter. Het rookkanaal had bovenin de schoorsteen nog een diameter van 2,40 meter. De datering van de bouwaanvraag was 25 juni 1908. Ontwerper en bouwer was een gerenommeerde schoorsteenbouwer: de firma Canoy-Herfkens uit Venlo. Die begon in 1880 met het vervaardigen van plavuizen, maar maakte vanaf 1900 ook bakstenen. Daarnaast werd het bedrijf een gespecialiseerd grootproducent van verblendstenen, vuurvaste stenen en radiaalstenen.¹ In 1910 bedroeg het aantal ontworpen en gebouwde schoorstenen reeds ruim 1300 stuks.² In het begin van de twintigste eeuw stonden de gebouwen van de Verenigde Koninklijke Papierfabrieken Van Gelder Zonen in Wormer uitsluitend aan de westkant van het Zaandammerpad en de Westerveersloot. In 1910 werd er in het ketelhuis nog een nieuwe Babcock & Wilcox-stoomketel neergezet met een verwarmd oppervlak van 496 m² en een oververhitter³ met een verwarmd oppervlak van 112 m². Bovendien had de ketel een mechanische koleninvoer d.m.v. een kettingrooster van 10.4 m².⁴ Alles bij elkaar een voor die tijd zeer moderne stoomketel. De in 1908 gebouwde schoorsteen stond uiteraard vlak naast het hier genoemde ketelhuis.

NA VIJF JAAR AL OVERBODIG?

In 1911 werd er een nieuwe machinehal gebouwd naast de reeds bestaande machinehal direct aan het Zaandammerpad, waar

een nieuwe stoomturbine van 1500 pk in werd geplaatst.⁵ In de eerste jaren van de mechanisatie werd stoom nog gebruikt in zuigerstoommachines voor het aandrijven van de papiermachines en maalbakken door een stelsel van drijfassen en drijfriemen. Maar naarmate het bedrijf verder werd uitgerust met elektromotoren kreeg men behoefte aan grote stroomgeneratoren. Deze werden aangedreven door stoomturbines die een veel hoger toerental hadden dan de zuigerstoommachines. Verder werd de stoom gebruikt voor het verwarmen van de droog- en glanscilinders in de papiermachines en de kalenders in de papierfabriek.

De aanwezigheid van al het kolengruis uit het kolenpark bij het ketelhuis in de directe omgeving van de papierstof, die van de maalderijen naar de verschillende papiermachines werd getransporteerd, was een probleem. Daarom besloot men in 1913 om op de oostelijke oever van de Westerveersloot een nieuw ketelhuis te bouwen. Volgens de aanvraag voor de bouwvergunning kwamen daar drie stoomketels in met een *economiser*⁶ en een rookafzuiger voor iedere ketel. De stoomturbines bleven echter in de machinehallen aan de westkant van de Westerveersloot. Omdat de opwekking van de stoom naar de oostoever verhuisde en het verbruik van die stoom op de westoever bleef, voorzag de bouwaanvraag van 29 mei 1913 ook in een *'Brug met stoomleiding van het ketelhuis naar de fabriek: De stoomleiding komt te hangen aan een brug van ijzerconstructie; het laagste punt boven den hoogste waterstand is 10.3 meter.*⁷ Door die verhuizing van het ketelhuis werd de majestueuze schoorsteen van 60 meter hoog binnen vijf jaar alweer overbodig. De nieuwe ketels hadden ieder hun eigen rookgasafvoer.

TWEEDE LEVEN

Om het geïnvesteerde kapitaal in de schoorsteen toch nog enigszins rendabel te maken werd besloten de schoorsteen een tweede leven te geven. In 1918 kreeg Wernink Beton Fabriek uit Leiden de opdracht twee waterreservoirs van ieder 100 m³ aan de schoorsteen te bevestigen.⁸ Wernink Beton (later Wernink Beton- en Aanneming Maatschappij) had bijzonder veel ervaring in het ontwerpen en bouwen van gewapend-betonconstructies en paste de nieuwste technieken toe. Van

Op nationale feestdagen wapperde de Nederlandse driekleur vanaf de top van de watertoren. Foto gemaakt tijdens de bouw van papiermachine 11 in 1951. (Foto MBTZ-archief)

De bouwtekening van de schoorsteen bij Van Gelder Zonen uit 1908. (Waterlands Archief, archief nr. 0635 Gemeente Wormer: Bouwvergunningen, inv. nr. 556-170 Wormer - Zaandammerpad bouw fabrieksschoorsteen)

Het fabriekscapex van Van Gelder Zonen vanuit westelijke richting omstreeks 1912. De majestueuze lengte van de schoorsteen komt duidelijk tot uiting. (foto beeldbank Waterlands Archief nr. WAT002002443)

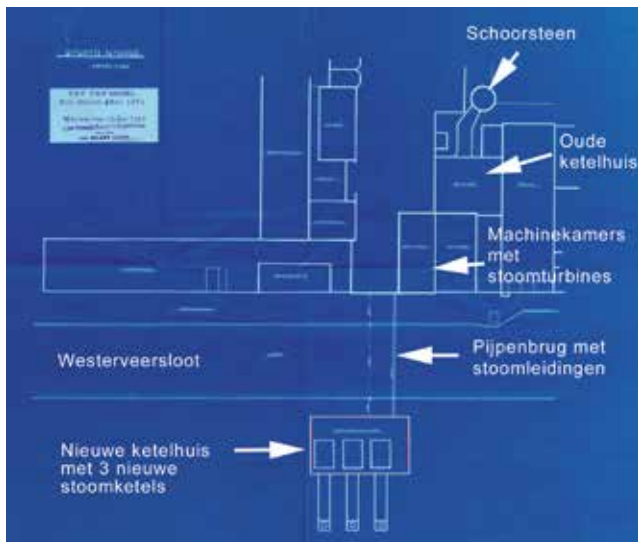

Gelder had al enige goede ervaringen met dit bedrijf. Zo werd er in 1911 een grondstoffenfabriek, geheel in gewapend beton, gebouwd voor de fabriek van Van Gelder in Velsen voor de som van f106.240.⁹ In 1912 bouwde Wernink de steiger en de kademuur voor de nieuw te bouwen papierfabriek voor Van Gelder in Renkum voor f54.800.¹⁰

DE WATERHUISSHOUDING BIJ VAN GELDER

De papierfabriek van Van Gelder Zonen in Wormer had een geheel eigen watermanagement-systeem. Er was schoon water

nodig voor de ketelvoeding van de stoomketels. Bovendien was er in het productieproces heel veel water nodig. Papier, lompen en houtstof waren de grondstoffen voor de papierbereiding. In de maalderij werden deze grondstoffen vermalen en vermengd met water. Via een door de fabriek lopend buizenstelsel werd deze papierbrij naar de papiermachines getransporteerd. Daar moest het water er weer aan worden onttrokken. De kwaliteit van het papier was sterk afhankelijk van de zuiverheid van het water. Bovendien was het water dat in de papiermachines aan het papier werd onttrokken, vervuild door o.a. de kleurstoffen

De situatie-tekening voor het nieuwe ketelhuis op de oostoever van de Westerveersloot. In het ketelhuis komen drie stoomketels met economiser en rookafzuiger. (Waterlands Archief archief nr. 0153 Gemeente Wormer: Hinderwetvergunningen en Bouwvergunningen, 1889 – 1980, inv. nr. 554; bouw ketelhuis)

De situatie rond 1915. De schoorsteen is nog niet omgebouwd tot watertoren en het nieuwe ketelhuis is d.m.v. een pijpenbrug over de Westerveersloot verbonden met de fabriek. Rechts is, voor het nieuwe ketelhuis, het kolenpark met de loskraan te zien. (GAZ 21.00096)

die aan de pulp werden toegevoegd. Het lozen van het afvalwater moest dus bij voorkeur geschieden op een plek die verwijderd was van de inlaat van het schone water.

In eerste instantie lag die in de Westerveersloot ter hoogte van de machinehal en het daarachter liggende ketelhuis. Na de bouw van het ketelhuis op de oostelijke oever van de Westerveersloot werd daarachter een grote waterzuivering gebouwd, waar het water werd ingelaten vanuit de Ringvaart van de Enge Wormer. Via de Karnsloot en de Nieuwe Vaart werd het water vanuit het Wormer- en Jisperveld aangevoerd. Om aan de steeds grotere vraag naar water van een constante kwaliteit te kunnen voldoen werden er Nortonputten geboord om grondwater op te pompen. In de waterzuivering werden o.a. de zwevende verontreinigingen en de zout-, ijzer- en mangaanverbindingen verwijderd. Vanuit de waterzuivering werd het water naar het onderste reservoir in de watertoren gepompt, om van daaruit, via de waterzolder met het waterorgel (of de symfonie), met een constante druk over het bedrijf te worden verdeeld. Het bovenste reservoir bevatte het water voor de brandbestrijding.

ZELDZAME CONSTRUCTIE

Er zijn maar heel weinig van dit soort schoorsteenconstructies bekend in Nederland. Een nog bestaande schoorsteen met een waterreservoir is die van de voormalige Gemeentefabriek Feijenoord in Rotterdam; het betonnen waterreservoir is later aangebouwd ten behoeve van de bedrijfsbrandweer.¹¹ Daar bleef de schoorsteen echter ook als rookgasafvoer in bedrijf.

Hij is nu een gemeentelijk monument. Een ander voorbeeld is de schoorsteen met waterreservoir op de voormalige fabrieksterreinen van de Société Ceramique in Maastricht. Deze is in 1992 gesloopt.

NU ANDERE AFWEGINGEN

De sloop van een fabriekscomplex zoals dat van Van Gelder in Wormer zou tegenwoordig heel andere reacties oproepen. Gezien de enorme variëteit aan constructies en architectuurstromingen die op dat terrein aanwezig waren, zou men in eerste instantie kijken welke delen van het complex voor hergebruik in aanmerking konden komen. Zeker een gebouw als de schoorsteen/watertoren zou, door z'n bijzondere constructie en functie binnen het watermanagement van Van Gelder, een speciale bescherming genieten. Maar in 1980 wilde men zo snel mogelijk af van 'die smerige stinkende fabrieken met hun herinneringen aan het zware arbeidersbestaan'. De symbolen van de kapitalistische uitbuiting moesten uit het straatbeeld verdwijnen. Bovendien had de gemeente de grond nodig voor woningbouw.

MBTZ NOG BESCHIEDEN

De doelstellingen van MBTZ waren toen ook veel bescheidener dan die men tegenwoordig zou verwachten. In zijn brief aan de gemeente Wormer van 26 mei 1981 schreef het bestuur: 'de bedrijfsgebouwen en de nog aanwezige inhoud als eerste object voor beschrijving en documentatie ter hand te nemen.' Naast de bestudering van de bestaande archieven zou het nodig zijn de terreinen te betreden 'zodat ter plaatse nog bepaalde objecten beschreven en gefotografeerd konden worden.' Documentatie was in eerste instantie het hoofddoel.

Na een aantal bezoeken aan het terrein tijdens de sloop werden er nog een aantal specifieke wensen geformuleerd. Op 26 juni 1981 schreef het bestuur van MBTZ aan het college van B&W van Wormer: 'dat 11 juni de leden van het bestuur van MBTZ een bezoek aan de fabrieken van Van Gelder Papier hadden gebracht. Tijdens dit bezoek waren er een aantal gietijzeren kolommen opgevallen. MBTZ verzocht een aantal van deze kolommen t.z.t. buiten het sloopcontract te houden.¹² Verder verzocht MBTZ aan het college van B&W de mogelijkheden te onderzoeken 'tot het in stand houden van de Van Gelder watertoren. Allicht kon in de toekomst een andere bestemming aan dit industriële monument worden gegeven. In ieder geval zal het na afbraak van het Van Gelder-complex voor de bevolking van

Wormer een herinnering zijn aan de industrie die zo lang het leven en werken van Wormer bepaald heeft.'

De gemeente Wormer reageerde afwachtend. Op 29 september 1981 schreef *De Zaanlander*: 'Vereniging wil behoud Van Gelder Watertoren'. In dat artikel ging de directeur van gemeentewerken in Wormer, H. K. Kreulen, in op het verzoek van MBTZ: 'Om te beginnen zal gekeken moeten worden in welke staat het torentje is. Het bouwwerk moet nog een tijdje meekunnen. Daarnaast moet de toren inpasbaar zijn in het bestemmingsplan.'

DE SLOOP EEN FEIT

Maar op 25 oktober 1983 schreef *De Typhoon* in een kort artikel over het slopen van de watertoren: 'Sloopbedrijf I. Deegen en Zn uit Amsterdam heeft lange tijd getwijfeld over de manier waarop de voor Wormer vele jaren beeldbepalende toren gesloopt zou worden. Van de twee mogelijkheden: opblazen of beulen (neerhalen met de kogel) heeft het slopersbedrijf uiteindelijk voor het laatste gekozen. "Al het materiaal voor het beulen lag er al, dus zijn we daar mee begonnen. Mocht het gebouw te zwaar zijn voor de kogel, dan moet de toren worden opgeblazen," aldus opzichter H. Monen.'

In antwoord op het verzoek van het MBTZ-bestuur van 17 september 1983 om meer duidelijkheid over de status van de watertoren antwoordde het college van B&W: 'Op basis van een rapport aangaande de toestand van de palen en de fundering van het complex was besloten dat het niet verstandig was delen van het complex te handhaven. De Dienst Gemeentewerken had over de zaak nog een nader advies opgesteld waarbij er werd ingegaan op de gevolgen die handhaving van de toren zou hebben voor de ontwikkeling van het plan Zuid-West. Uit dat advies kwam naar voren dat aan de toren vrij veel onderhoud zou moeten worden gepleegd. Op basis van dat advies had het college van B&W besloten het eerder genomen standpunt over deze zaak te handhaven.' De schoorsteen/waertoren ging roemloos ten onder in het slopersgeweld.

De poging van MBTZ om de watertoren te behouden was het eerste burgerinitiatief m.b.t. het beschermen van industriële monumenten. Het slopen in de Zaanstreek ging voorlopig nog gewoon door, zoals bij het IJspakhuis van Dil en de Hembrug, maar er was een trend gezet. Spoedig zouden er ook enkele successen volgen: de zeepfabriek De Adelaar en Gortpellerij Mercurius.

De sloop van de watertoren in 1983. Let vooral op de fraaie detaillering van het metselwerk in de vroegere fabrieksschoorsteen. (Foto Historisch Genootschap Wormer, archief Jacobus (Koo) Jonker)

De situatie zoals die in 1918 ontstond. De buiten gebruik geraakte schoorsteen was omgebouwd tot watertoren. In 1916 werd het nieuwe ketelhuis op de oostoever van de Westerveersloot uitgebreid met twee nieuwe stoomketels, waardoor er een vierde schoorsteen op het ketelhuis nodig was. (GAZ 22.05080)

Noten:

- 1 Een radiaalsteen is een gebakken steen in de vorm van een trapezium (eventueel met een boogvormige kant). Toepassingen van de radiaalstenen zijn meestal ronde schoorstenen. Voor verschillende diameters van (fabrieks)schoorstenen werden verschillende radiaalstenen gefabriceerd.
- 2 <http://www.hktegelen.nl/> De website van de Heemkundige Kring Tegelen.
- 3 Oververhitters dienen om de stoom, nadat deze de ketel heeft verlaten, op hogere temperatuur te brengen. Destijds was de toepassing daarvan een noviteit.
- 4 Waterlands Archief, archief nr. 0153, inv. nr. 587; plaatsen stoomketel en dieselmotor in papierfabriek 'de Eendracht'.
- 5 WA, archief nr. 0153, inv. nr. 555; plaatsen stoomturbine.
- 6 Een economiser of voorverwarmer is een warmtewisselaar die warmte opneemt uit rookgas en die afgeeft aan het voedingswater van een stoomketel. Op die manier wordt het rendement van een stoomketel verhoogd.
- 7 WA, archief nr. 0153, inv. nr. 554; bouw ketelhuis.
- 8 WA, archief nr. 0153, inv. nr. 109; bouw twee waterreservoirs.
- 9 *Algemeen Handelsblad* 14-01-1911.
- 10 *Arnhemse Courant* 24-01-1912.
- 11 P. Nijhof, *Oude fabrieksgebouwen in Nederland* (Amsterdam 1985).
- 12 Deze gietijzeren kolommen zouden uiteindelijk in 2013 onderdeel worden van het kunstwerk dat werd opgericht als herinnering aan de papierfabriek van Van Gelder Zonen.

Van lokale barakken

tot een geavanceerd nieuw streekziekenhuis

In de Zaanstreek is in de loop van de tijd meer geschreven over industrie, houthandel, molens, folklore en dergelijke dan over de geschiedenis van de Zaanse ziekenhuizen. In dit artikel wil ik deze geschiedenis, vanaf het eerste eenvoudige ziekenhuis in Assendelft tot het dit jaar geopende nieuwe Zaans Medisch Centrum, samenvatten.

door Marijke van Essen-Pouwer

afbeeldingen archief Historie Zaanse Ziekenhuizen, tenzij anders vermeld

Het ontstaan van ziekenhuizen in de Zaanstreek vindt zijn oorsprong in de bestrijding van epidemieën zoals malaria, cholera en vlektyfus, die in de negentiende eeuw in de Zaanstreek voorkwamen. Gemeentes waren toen verplicht over zogenaamde barakken te beschikken om patiënten met besmettelijke ziekten te isoleren.

ASSENDELFT

Rond 1850 werd er in Assendelft al over een ziekenhuis gesproken. Vanaf 1886 werden er plannen gemaakt voor een nieuw ziekenhuis, nadat een eerder hiervoor bedoeld gebouwtje aan Het Laantje was afgebrand. Voor ca. f 1600,- kwam dit nieuwe gebouw er in 1907, op Dorpsstraat 342. Er was geen permanente bezetting, maar omdat er wel eens patiënten op de stoep werden gelegd kwam er behalve een ziekenzaaltje ook een cachot in het gebouw. Veldwachter Alma mocht de ernaast gelegen woning huren voor f 1,- per week en kon zo, naast het bewaken van een gevangene, ook een zieke opvangen. De voorwaarde was dat hij in dat geval een witte jas moest aantrekken...

WORMER

Rond 1910 kende Wormer een ziekenhuis met zes bedden. Later werd dit de polikliniek van het Witte Kruis. Links van het kleine ziekenhuis stond de dokterswoning, tevens apotheek van dokter De Booy op nr. 309, gebouwd rond 1890. Tot 1997 was dit de woning met praktijkruimte van diverse huisartsen. De laatste was dokter Berkel.

WORMERVEER

In Wormerveer kwam in 1905 het eerste *echte* ziekenhuis, dat wil zeggen dat het een permanente bezetting had met vast personeel. Huisarts dr. Pieter Cornelis Korteweg was de initiatiefnemer. Maar voordat het zover was, moesten er heel wat hobbels worden genomen, waaronder het bijeenbrengen van het geld. Korteweg was een 'grootvorst' in Wormerveer en een pionier op verschillende terreinen, waaronder het bestrijden van malaria. Hij fietste met een microscoop achter op de fiets naar zijn patiënten en trok op zondagochtend tanden en kiezen. Ter gelegenheid van zijn zilveren jubileum in 1904 werd ruim f 15.000,- ingezameld voor het nieuwe ziekenhuis. De rest van het benodigde geld werd door de gemeente Wormerveer erbij gelegd. Op 2 februari 1905 werd het ziekenhuis geopend. Het bevatte ruimte voor acht patiënten, een felbegeerde operatie-

kamer én een verloskamer. Bijna 20 jaar later kwam pas het eerste röntgenapparaat.

In 1945 kwam er een uitbreiding met ruimte voor 12 kraamvrouwen en in 1956 een nieuwe polikliniek, 'De Appendix', aan het Sluispad.

Het ziekenhuis werd in 1967, toen het Julianaziekenhuis in Zaandam zijn deuren opende, kraamkliniek en uiteindelijk werd na 80 jaar 'de droom van dr. Korteweg' in 1985 gesloopt. De polikliniek op Sluispad 35 bleef functioneren als buitenpoli voor het ziekenhuis in Zaandam, maar werd in 2004 gesloten toen de polikliniek Saendelft werd geopend.

KROMMENIE

In Krommenie was dokter H.J.M. Schoo begin twintigste eeuw even beroemd als dr. P.C. Korteweg in Wormerveer. Hij heeft ook veel onderzoek gedaan naar malaria ('zwartwaterkoorts') en een oplossing gezocht om deze ziekte te voorkomen. Pas na de Tweede Wereldoorlog boekte men resultaten door het rijkelijk spuiten met DDT.

Dokter Schoo was de eerste in de Zaanstreek met een zelfgebouwd röntgentoestel en hij bezocht zijn patiënten op een 'motorfiets'. Hij was evenals Korteweg de drijvende kracht achter het bouwen van een eigen ziekenhuis.

Op 30 juni 1919 werd het 'Verpleeghuis Krommenie' geopend op Noorderhoofdstraat 68. Kaars Sypesteyn van de Linoleumfabriek heeft de eerste gelden geschonken: f 25.000,-. Andere grote bedrijven in Krommenie en de bevolking brachten het restant bij elkaar.

Er werden kleine operaties verricht en in de tuin kwamen tenten voor openluchtbehandelingen van patiënten met ziekten als tbc.

Na vijf jaar verhuisde het Verpleeghuis naar de Zuiderhoofdstraat, weer met geldelijke steun van de grootindustriëlen in Krommenie. Het deed steeds meer dienst voor behandeling van langdurig zieken en kraamvrouwen en werd uiteindelijk, net als het ziekenhuis in Wormerveer, in 1967 gesloten toen het Julianaziekenhuis in Zaandam werd geopend.

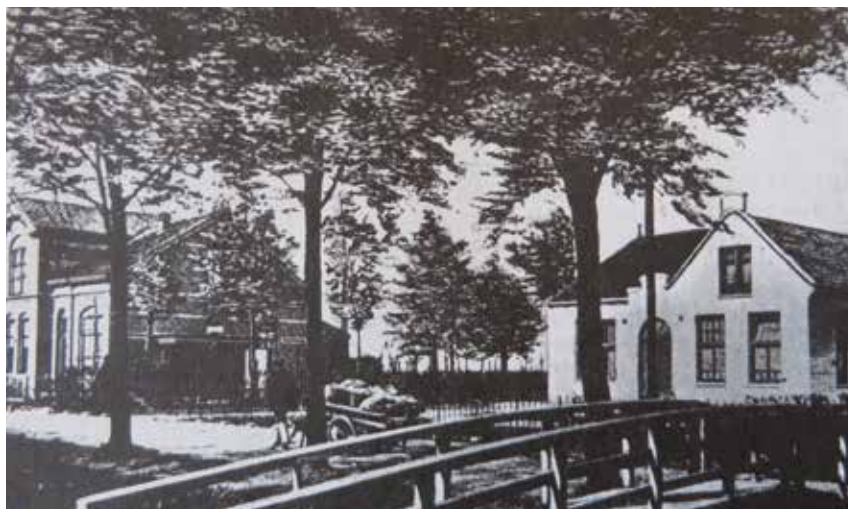
ZAANDAM

In 1873 verzezen in Zaandam de eerste ziekenbarakken voor patiënten met besmettelijke ziekten, eerst in de Spoorstraat, gevolgd door een nieuwe barak aan de Herengracht en in een oude school aan het Fransepad. In 1906 kwamen er nieuwe

Ziekenhuis en tevens cachot aan de Dorpsstraat 342 in Assendelft.

Het eerste ziekenhuis van Wormer met links de dokterswoning.

Ziekenhuis Wormerveer.

De Noorderhoofdstraat Krommenie in 1910 met links het Verpleeghuis. (GAZ 41.00731)

Bij de barakken aan de Westerkerkstraat (Parkstraat) te Zaandam.

barakken aan de Westerkerkstraat (later omgedoopt tot Parkstraat). Dit leek een verbetering, hoewel er nog geen elektriciteit was, geen wc's maar 'tonnetjes' en er werd nog gestookt op kolen. De Westerkerklocatie werd later uitgebreid met 20 bedden voor patiënten interne geneeskunde en er kwamen nog meer barakken bij voor besmettelijke ziekten, vooral difterie. Als voorloper van de GGD en het 'echte' ziekenhuis kwamen er in 1918 op Oostzijde 112 een zogenaamde specialistenpolikliniek, een operatiekamer en voorzieningen voor het eerste ziekenvervoer.

In 1919 werd het eerste Gemeentelijk Ziekenhuis, tevens Verpleeghuis gevestigd op Oostzijde 59, met 20 bedden voor chirurgische patiënten. Ook de GGD verhuisde naar dit pand. Dr. P.H. van Rooijen werd directeur, hij werd ondersteund door zuster Provily en broeder C. van Dam als conciërge-verpleger. Tevens vervoerde Van Dam de mensen per fietsbrancard, soms zelfs naar Amsterdam.

Na al deze verschillende gemeentelijke locaties werd ter vervanging hiervan uiteindelijk in 1931 het Gemeente Ziekenhuis geopend aan de Frans Halsstraat met 102 gewone bedden en 26 bedden voor besmettelijke patiënten.

In de oorlogsjaren stond het Gemeente Ziekenhuis onder Duits bewind. Het ziekenhuisdirectie-duo W.H. Levend en W. Beekhuis werd vervangen door SS'er F. Houdijk (bijgenaamd Houzee), die steeds meer NSB-gezinde medewerkers probeerde aan te trekken.

Het ziekenhuis werd na de oorlog onder directeur dr. C.W.H. van Raalten uitgebreid met 36 bedden, nodig voor het stijgende aantal tbc-patiënten, en na nog een aantal uitbreidingen uiteindelijk vervangen door de nieuwbouw van het Julianaziekenhuis in 1967.

ST. JAN STICHTING EN ST. JAN ZIEKENHUIS

Naast het pand van het Gemeentelijk ziekenhuis (op nr. 59) werd op 2 maart 1925 aan de Oostzijde 61 de R.K. Ziekenverpleging St. Jan Stichting geopend, een klein ziekenhuis met 14 bedden, in de voormalige pastorie van de doopsgezinde gemeente. Voor de verpleging werden zes nonnen van de Congregatie 'Kleine Zusters van de Heilige St. Joseph' uit Heerlen aangetrokken.

Ter vervanging hiervan werd op 3 mei 1932 het r.k. ziekenhuis St. Jan op Bloemgracht 60 met 72 bedden geopend. De drijvende kracht achter dit initiatief was pastoor Zwart van de Bonifatiuskerk. Tevens werd er een Inrichting voor Ouden van Dagen in het gebouw gevestigd. Dr. E.A. Immink (chirurg en vrouwenarts) werd aangesteld als geneesheer-directeur. Intussen was het aantal nonnen uitgebreid tot 20 en in 1941 deed de eerste verpleger zijn intrede in deze 'zusterwereld'.

De bijzondere rol van dit ziekenhuis in de oorlog kwam in de handgeschreven notulen van de regenten nauwelijks voor. Later werd bekend dat de St. Jan regelmatig plaats aan onderduikers had geboden. Voor de veiligheid waren er slechts twee personen die daar dan iets van afwisten, directeur Immink en zuster Theresi de Lucht.

Eind 1953 werd er een nieuwe vleugel aan het St. Janziekenhuis geopend aan de H. Gerhardstraat op een van houthandel Stadlander en Middelhoven aangekocht terrein.

Met het overlijden van Immink in 1962 brak een nieuw tijdperk aan. Zijn plaats werd in 1963 ingenomen door econoom W. Langenhorst en chirurg A.R.M. Hueber.

OP WEG NAAR DE FUSIE TUSSEN DE TWEE ZAAANSE ZIEKENHUIZEN

In 1963 werd de eerste steen gelegd voor het nieuwe Juliana-ziekenhuis door J. Tilkema, wethouder in Zaandam. Het werd in 1967 door staatssecretaris R. Kruisinga geopend en was met 320 bedden het grootste ziekenhuis in de Zaanstreek.

Het St. Janziekenhuis maakte in die periode plannen voor een protestants-christelijk ziekenhuis. Om die reden werd in 1969 de naam alvast veranderd in Johannesziekenhuis. Dit plan vond echter geen doorgang. In plaats daarvan werd wel serieus gewerkt aan samenwerking tussen het Sint Jan en het Julianaziekenhuis. Op 1 januari 1974 werden de zeven Zaangemeenten samengevoegd tot de gemeente Zaanstad en in datzelfde jaar volgde op 1 juli 1974 de fusie, weliswaar eerst op papier, tussen de ziekenhuizen. Samen heetten zij voortaan Ziekenhuis De Heel.

VAN DE HEEL NAAR ZAAANSE MEDISCH CENTRUM

Het duurde nog negen jaar, ten gevolge van het wachten op vergunningen uit 'Den Haag', tot de verbouw en nieuwbouw van start gingen op locatie Juliana. Na voltooiing hiervan vond in 1985 de verhuizing plaats van patiënten van de locatie Johannes naar locatie Juliana en van enkele poliklinische afdelingen. In 1987 volgden de laatste afdelingen, waarna het Johannesziekenhuis voorgoed werd gesloten na 55 jaar dienst te hebben gedaan.

Het frontgebouw werd verkocht aan elektrotechnisch bedrijf Alreso en de oudbouw werd voor het grootste deel gesloopt ten behoeve van woningbouw.

De directie van het nieuwe ziekenhuis bestond uit de heren W. Langenhorst en J. Veerman. De specialisten uit beide ziekenhuizen gingen samenwerken in grote maatschappen. Tien jaar later werd het frontgebouw van het Johannesziekenhuis aan de H. Gerhardstraat door Alreso verkocht en verbouwd tot appartementencomplex.

De Heel werd in 2004 na een korte naamswijziging, van De Heel omgedoopt tot Zaanse Medisch Centrum.

Tenslotte is dit ziekenhuis, dat is ontstaan uit de fusie tussen Johannes- en Julianaziekenhuis, na in totaal 50 jaar te hebben dienstgedaan, vervangen door een modern nieuw ziekenhuis. Dat is eind januari 2017 in gebruik genomen en op 13 juni 2017 officieel geopend door de commissaris van de koning, de heer J. W. Remkes.

Het in 1992 door dr. F. van Soeren opgerichte archief van de Commissie Historie Zaanse Ziekenhuizen is dit jaar overgedragen aan het Gemeente Archief Zaanstad. Door de vrijwilligers van deze Commissie, die uit tien leden bestaat, wordt nu in het Gemeente Archief Zaanstad gewerkt aan de ordening die past bij het systeem van het Gemeente Archief. Historici kunnen in de toekomst hun hart ophalen om de geschiedenis van het Zaanse Medisch Centrum verder in kaart te brengen.

Marijke van Essen-Pouwer is secretaris van de Commissie Historie Zaanse Ziekenhuizen en schreef Geschiedenis van de glas-in-lood ramen uit het voormalig St. Jan ziekenhuis te Zaandam (Zaandam 2016) (over de ramen van de glazeniers Karel Trautwein en Joop Willems).

Bron:

- Archief Commissie Historie Zaanse Ziekenhuizen.
F. van Soeren, *Huisartsen, specialisten & ziekenhuizen: feiten uit de Zaanse Geneeskunde van de twintigste eeuw* (Wormer 2004).

Het Gemeentelijk ziekenhuis Zaandam aan de Oostzijde 59.

Het Gemeente Ziekenhuis aan de Frans Halsstraat, het latere Van Raaltecentrum.

Het St. Jan ziekenhuis aan de Bloemgracht.

Links boven: Patiëntenvoer bij R.K. ziekenverpleging St. Jan, Oostzijde 61, rechts ervan het gemeentelijk ziekenhuis. (GAZ 22.17420)

Links: Het Juliana ziekenhuis dat later onderdeel werd van de poliklinieken.

Luchtopname van het nieuwe ZMC tijdens de afronding van de bouw. Links met het witte dak de parkeergarage, daarachter de nog te bouwen AH vestiging. Midden rechtsachter zijn nog de gebouwen van het voormalige Julianaziekenhuis en ziekenhuis De Heel te zien. Dit wordt een woningbouwlocatie. (foto Res & Smit)

Entreegebied van ziekenhuis De Heel met links de eerste hulp.

Jan Jansz. Struys

Zaans zeilmaker en reisbeschrijver

Vanaf eind zestiende eeuw voeren Nederlandse schepen over de wereldzeeën en maakten zij spectaculaire ontdekkingsreizen. Van een aantal expedities verschenen reisverslagen, o.a. van de in Wormer geboren zeilmaker Jan Jansz. Struys.

door George Slieker

LEVEN EN REIZEN

Jan Jansz. Struys werd als zoon van een zeilmaker rond 1630 in Wormer geboren. Hij beschreef zijn reisbevindingen onder de titel *Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige reysen, door Italien, Griekenlandt, Lijffland [Litouwen], Moscovien, Tartarijen, Meden, Persien, Oost-Indien, Japan, en verscheyden andere gewesten*. Het *Zaanlandsch Jaarboekje* voor 1844 geeft een relaas van Struys' belevenissen op basis van zijn reisverslag.

Nadat het gezin naar Durgerdam was verhuisd ontvluchtte Struys in 1647 op zeventienjarige leeftijd, 'om zekeren misstap, wat te zwaar gekastijd', het strenge regime van zijn vader. Hij werd in Amsterdam onderzeilmaker op een van twee Nederlandse schepen die gereed lagen om te worden overgevoerd naar de nieuwe eigenaars in Genua. Na aankomst in Genua in februari 1648 nam hij dienst op een Nederlands schip om een bijna drie jaar durende reis te maken die hem via de Azoren en Sierra Leone op Madagaskar bracht, waar hij vijf maanden verbleef. Hij ontmoette er een stamhoofd dat hem in het Nederlands toesprak. De verklaring bleek eenvoudig: de man had dienst gedaan op een VOC-schip, daar Nederlands geleerd, maar was bij een tussenstop op 'zijn' eiland het schip ontvlucht. De verbazing van de Nederlanders die hem ontmoetten, zal er niet minder om zijn geweest. Struys reisde door naar Siam (Thailand), waar hij getuige was van 'vuurproeven' om de schuldigen aan de dood van de dochter van de koning te kunnen aanwijzen. Zij zou vergiftigd zijn. De beschuldigten moesten blootsvoets over hete kolen lopen, wie zijn voeten verbrandde (wie niet?) was schuldig en werd ter dood gebracht. De slachtoffers werden aan palen gebonden en vervolgens tot speelbal van dolgemaakte olifanten gemaakt, tot de dood volgde. Anderen werden 'levendig tot aan den hals in de aarde gedolven [...] aldus moesten deze rampsalige Menschen ellendig van dorst versmachten', schreef Struys. Via Formosa (Taiwan), Japan en Batavia keerde hij terug naar Nederland, waar hij in 1651 aankwam.

TWEDE REIS

Vier jaar later vertrok Struys opnieuw; hij monsterde aan op een fluitschip dat via Engeland naar Livorno zeilde. Vandaar reisde hij over land naar Venetië. Daar nam hij dienst bij de Venetiaanse vloot, die strijd voerde tegen de 'Turken' (Ottomanen). De republiek Venetië was op dat moment verwickeld in de zesde Ottomaans-Venetiaanse of Krenzische Oorlog (1645 – 1669). Hij leed schipbreuk, werd gevangen genomen en diende als slaaf op een galei, maar ontsnapte samen met een Rus. Na omzwervingen door de Griekse archipel en een nieuwe

gevangenschap kwam hij weer vrij en keerde via Livorno in 1657 terug in Nederland. Hij trouwde en deed het daarna wat rustiger aan. Tien jaar later begon hij aan een derde wereldreis, ondanks de risico's.

DERDE REIS

Deze derde reis verliep ronduit dramatisch. In 1668 werd hij zeilmaker-specialist in Moskovië (Rusland). Het opkomende Rusland genoot toen weinig bekendheid in Europa en was net begonnen zijn eerste zeeschepen te bouwen. De toenmalige tsaar, Aleksey Mikhailovich, besloot om – net als later Peter de Grote – met Hollandse kennis een vloot te bouwen om een handelsroute via de Kaspische Zee naar Perzië te kunnen openen. De adviseur van de tsaar, de Nederlander Johan van Sweden, schakelde voor deze handelsmissie een neef in, David Butler. Die ging in 1668 naar Nederland om materialen te kopen en mankracht te werven. Struys kreeg hier lucht van en nam als zeilmaker dienst bij Butler, die in Amsterdam verbleef. Op 2 september vertrok hij per schip met het Russische gezelschap naar Riga, om verder met wagens naar Moskou te reizen. Daar arriveerde men op 12 december. Mogelijk heeft het gezelschap er de winter doorgebracht, waarna men via de Moskva-rivier en de Wolga naar Astrakan ging. Terwijl hij daar verbleef, brak er een opstand uit onder leiding van de Donsche kozak Stenka Razin. Deze stond bekend om zijn wreedheid. In Astrakan hoorde Struys van gruwelijke executies die, zoals hij schreef, hem de haren te berge deden rijzen. Het Nederlandse gezelschap besloot te vluchten en Struys reisde met veertien anderen, onder wie een vrouw en haar kind, en persoonlijke bezittingen per boot over de Kaspische Zee naar Perzië. Het schip raakte uit de koers en strandde. De opvarenden vielen in handen van Daghestanse Tartaren die hen beroofden en als slaven afvoerden. Door een zekere prins Osmin werd Struys (geboeid) per ezel naar de berg Ararat gevoerd, naar verluidt de plek waar de Ark van Noach is gestrand. Struys werd door twee monniken gevraagd om (tegen beloning) een kluisenaar die een ernstige botbreuk had, te genezen, waarin hij slaagde. De plaatselijk leider, Sultan Mahumet, probeerde vergeefs Struys tot de islam te bekeren. Daarop verkocht de sultan Struys, nog altijd slaaf, aan een Pers. Struys kwam daarna in handen van een Pool, van wie hij zich uiteindelijk kon vrijkopen. Hij vertrok als vrij man met het gezelschap van zijn vorige (Perzische) eigenaar naar Ispahan, vanwaar hij naar Gamzon en Bander-Abassi (Bandar Abbas) reisde. Na een zware ziekte (mogelijk door uitputting en ontbering) reisde hij door naar Batavia.

Titelpagina van de uitgave van Struys' reisverslag uit 1746. (Wikipedia)

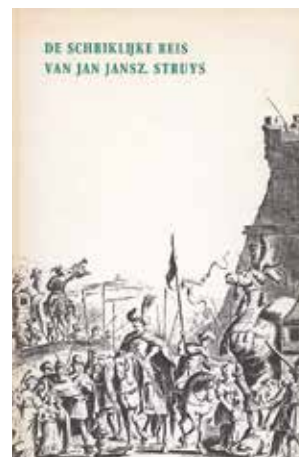
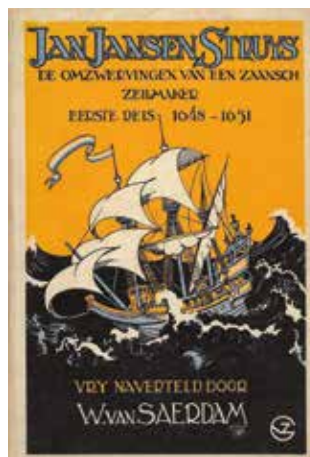
Daar kwam hij op 30 januari 1672 aan en nam hij dienst bij de VOC. Omdat zijn schip een lange reis voor de boeg had, nam hij ontslag en vertrok met een ander schip naar Nederland. Bij een tussenstop op Sint Helena werd de bemanning door Engelsen gevangen genomen en naar Ierland getransporteerd, waar hij en de overige bemanning in vrijheid werden gesteld. De Engelsen hadden hen van hun bezittingen beroofd, maar Struys had zijn dagboekantekeningen kunnen redden. Op 7 oktober 1672 kwam hij terug bij zijn gezin. Jan Jansz. Struys overleed in 1694.

HET BOEK

In 1676 publiceerde Jan Struys zijn reisbelevissen onder de (later gewijzigde) titel *Reysen door Moscovien, Tartarijen, Oost-Indiën*. Het is naast een reisverslag een kleurrijke en beeldende beschrijving van de landen en volkeren die hij had bezocht. Latere schrijvers meenden dat zijn verhaal 'ieder die zijne jeugd en onbedrevenheid in aanmerking neemt [moet] verwonderen, daar hij zooveel heeft kunnen opmerken, onthouden, en geregeld mededeelen'. Het schrijven en uitgeven in boekvorm van zijn belevissen verliepen niet zonder slag of stoot: volgens de onbekende auteur in het *Zaanlandsch Jaarboekje* was het 'geenszins het oogmerk van Struys zijne reize voor den druk te beschrijven'. Als zeilmaker zonder bijzondere literaire kwaliteiten heeft hij zijn belevissen waarschijnlijk alleen voor zichzelf opgeschreven, zodat de boekuitgave verscheen 'met behulp van eene meer beschaafde pen dan de zijne'. Daarbij hadden zijn belevissen en vooral de

Bij de berg Ararat. (kopergravure uit het boek)

Jeugdbewerking van Struys' belevissen door W. van Saerдам. (collectie auteur) Rechts: Eigentijdse bewerking door D.J. Douwes. (collectie auteur)

gevangenschappen zijn geest 'te zeer gedrukt, en zijn bestaan in wanorde gebracht'. Mogelijk leed hij door zijn ervaringen, met name zijn gevangenschap(pen) tijdens zijn derde reis, aan wat wij tegenwoordig een posttraumatische stressstoornis (PTSS) noemen.

In het jaar van de publicatie reisde Jan Struys opnieuw naar Moskou, ditmaal in het gezelschap van de Nederlandse consul voor Rusland, Coenraad van Klenck. Die probeerde de Russische tsaar ertoe te bewegen Jan Struys schadeloos te stellen voor financiële verliezen die deze in dienst van de tsaar had geleden, maar het is onbekend of dat succes had. Een jaar later al keerde Struys huiswaarts; van zijn verdere leven is weinig bekend. Het boek van Jan Struys werd een aantal keren herdrukt en daarbij aangevuld en uitgebreid. Het Gemeentearchief Zaanstad bezit enkele exemplaren. In 1677 verscheen in Amsterdam een verkorte versie onder de titel *Aanmerkelyke en seer rampspoedige reysen door Lijfland, Moscovien, Tartarijen, Persien en Oostindien*, die nog enkele malen (onder meer in 1705) is herdrukt. In 1686 verscheen een editie met platen naar tekeningen die door Struys zelf waren gemaakt. In 1746 verscheen een uitgebreide versie, opnieuw met de platen van Struys, bij uitgever Steeve van

Les voyages de Jean Struys.
Titelpagina van de Franstalige
uitgave van Struys' reizen.
(www.travelogues.gr)

Steurvangst op de Wolga. De
letters geven wachthuizen,
het paalwerk en de Kaspische
zee aan. (Afbeelding uit de
Franstalige uitgave van Struys'
reizen, naar een tekening van
hemzelf, www.travelogues.gr)

Esveldt in Amsterdam onder de titel: *Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige reysen, door Italiën, Griekenlandt, Lijfland, Moscovien, Tartarijen, Meden, Persien, Oost-Indien, Japan, en verscheyden andere gewesten. Aan deze uitgave was nog toegevoegd Vervaarlyke schipbreuk van 't Oostindiesch jacht ter Schelling, onder het land van Bengale ... / Beschreven door Frans Jansz. van der Heiden.* Dit was de laatst verschenen druk van Struys' reisbelevissen.

VERTALINGEN

Al snel na verschijning werden Struys' reisavonturen ook vertaald: in 1678 verscheen in Amsterdam een Duitse vertaling getiteld *Joh. Janssen Straussens [sic] Sehr schwere, wiederwertige und denckwürdige Reysen durch Italien, Griechenland, Lijfland, Moscau, Tartarei*. In 1681 verscheen eveneens in Amsterdam een Franse vertaling van een zekere 'Monsieur Glanius'. Een Engelse vertaling verscheen in 1683 in Londen onder de titel *The perilous and most unhappy voyages of John Struys, through Italy, Greece, Lifeland, Moscovia, Tartary, Media, Persia, East-India, Japan and other places*. Al in de tijd van Peter de Grote werd geprobeerd de verhalen in het Russisch te vertalen, maar dat lukte pas in 1880; deze vertaling was van de hand van P. Joertsjenko vanuit het Frans. Dat was geen gelukkige keuze; in 1935 verscheen er een nieuwe Russische vertaling van E. Borodina.

LIED

De invloed van Struys' boek is daarnaast zichtbaar in de tekst van het Russische lied *Iz-za ostrova na strezjen* (*Van het eiland naar de stroomgeul* of *Stenka Razin*). Het werd eind negentiende eeuw populair in Rusland en is gebaseerd op een passage waarin Struys verhaalt hoe Stepan (of Stenka) Razin een Perzische prinses doodde om de Volgarivier (=Wolga) gunstig te stemmen. Een Engelstalige bewerking uit de jaren zestig van Tom Springfield, (broer van Dusty), getiteld *The Carnival is Over*, werd bekend door de Australische folk-geïnspireerde band *The Seekers*. Ook zanger Iwan Rebroff had het lied op zijn repertoire als *Stenka Razin*. In het Nederlands bestaat nog een 'kroegversie' onder de titel *Ik Zal Nooit meer Dronken Wezen*.

JEUGDBEWERKING EN HERTALING

De belevissen van Struys werden in 1929 bewerkt door W. van Saerdam (een pseudoniem?) en uitgegeven onder de titel *Jan Janssen Struys. De omzwervingen van een Zaanisch zeilmaker. Vry naverteld*. Het was vooral een spannend jongensboek (in de trant van Joh. Beens *Paddeltje* en later Fabricius' *De scheepsjongen van Bontekoe*) waarin aan de kwaliteiten van Nederland als zeevarende natie niets te kort werd gedaan. Dit soort boeken waren vaak ook bedoeld als geschiedenisonderwijs; zo wordt er verwezen naar Struys' afkomst uit Wormer en de (scheeps) beschuitindustrie aldaar. Het boek draagt als ondertitel *Eerste reis 1648-1651*. De DBNL en de catalogus van de Koninklijke Bibliotheek melden geen vervolg. Het zal dus bij deze uitgave zijn gebleven. Ondanks naspeuringen is over de auteur geen verdere informatie te vinden. In 1974 verscheen er een nieuwe bewerking (van Struys' derde reis) van de hand van D.J. Douwes onder de titel *De schriklijke reis van Jan Jansz. Struys, 1668-1673. Naverteld door D.J. Douwes*. In 2014 verscheen er een eigentijdse hertaling onder de titel *Rampspoedige reizen door Rusland en Perzië in de zeventiende eeuw*. De inleiding en de hertaling zijn van Kees Boterbloem.

Literatuur/bronnen:

- D.J. Douwes, *De schriklijke reis van Jan Jansz. Struys 1668-1673. Naverteld door D.J. Douwes* (Zaandijk 1974).
- J.S., 'Iets over Jan Janssen Struys van Wormer en zijne Reizen', *Zaanlandsch Jaarboekje voor 1844* (Zaandijk 1843) 111-128.
- W. van Saerdam, *Jan Janssen Struys. De omzwervingen van een Zaanisch zeilmaker. Vry naverteld. Eerste reis 1648-1651* (Den Haag 1929).
- W.J. Schiphouwer, 'Jan Jansz. Struys', *De Zaende* 6 (1951) 199-205.
- Jan Jansz. Struys, *Drie aanmerkelijke en seer rampspoedige reysen, door Italiën, Griekenlandt, Lijfland, Moscovien, Tartarijen, Meden, Persien, Oost-Indien, Japan, en verscheyden andere gewesten* (Amsterdam 1686).
- Mr. W.C.A., 'Verhandeling over Den Nederlandschen Reiziger Jan, Jansen, Struijs' in: Mr. J.P. Sprenger van Eijk: *De Fakkel, of Bijdragen tot de kennis van het ware, schoone en goede. Verzameld door J.P. Sprenger van Eijk* (Rotterdam 1826) 91-122.

Met dank aan het Gemeentearchief Zaanstad.

**MOOI
ZAANS
.NL**

HAZEPAD 55, 1544 PW ZAANDIJK
T. 075-6212131 | WWW.SOMASS.NL

GRONDbanken
Voor inname en levering van grond, zand en klei!

Tel: 088 126 2941

Onderdeel van Groba Grondbeheer BV

**VERENIGING
ZAANS
ERFGOED**

Bestuur en redactie van Zaans Erfgoed wensen met deze
ets van Willem Jansen onze leden en lezers gezellige
feestdagen en een goed en gezond 2018, een jaar waarin
wij ons weer met vele activiteiten voor het Zaanse Erfgoed
zullen inzetten. (©Willem Jansen Stichting)

DUIJN BLOEM VOSS

ADVOCATEN - ZAANDAM

Postbus 1178
1500 AD Zaandam
T 075 - 635 38 31
F 075 - 635 30 90
E info@dbv-advocaten.nl
www.dbv-advocaten.nl

Kraamkamer voor BN'ers

De Zaanse pop-scene in de jaren zestig

In de late jaren vijftig van de vorige eeuw ontstonden in de Zaanstreek vele beat- en rockbandjes onder invloed van grote namen van toen zoals Cliff Richard and The Shadows, Rob de Nijs en The Lords, Johnny Lion and The Jumping Jewels en daarna The Beatles. Veel – soms zeer jeugdige – muzikanten zochten elkaar op of werden uitgenodigd om samen muziek te gaan maken. Enkel van hen zijn zeer bekend geworden.

door Peter Nugter

DE BAND

Eind 1963 wendde (ome) Henk Dijkstra van de Belgischestraat zich met de handen in het haar tot mevr. Eshuijs van muziekschool Eshuijs aan de Dam in Zaandam. Hij was 'manager' van een bandje met de naam *'The Bright Stars'* met heel jonge muzikanten, kinderen nog. Een band managen was zijn passie. Maar het boterde niet tussen enkele bandleden, de drie broertjes Van den Eeckhout, en Henk Dijkstra. De broertjes verlieten de band en vormden weer een nieuwe. En daar stond de 'manager' met alleen nog Henny Huisman, zijn neefje, die loyaal bleef aan zijn oom. Henk wilde graag verder met nieuwe muzikanten. Hoewel er verschillende muziekscholen waren in de Zaanstreek had muziekschool Eshuijs aan de Dam in Zaandam zijn voorkeur. Hij zocht naar jongelui die er zin in hadden om in 'zijn' band te komen spelen en die naar het oordeel van mevr. Eshuijs hiervoor geschikt waren. En die in de buurt woonden van de oefenplek in zijn ouderlijk huis aan de Belgischestraat. Henk zorgde voor de benodigde muziekinstrumenten.

En zo kwam de tweede formatie van *'The Bright Stars'* tot stand. Drie gitaristen vormden de basis; Ruud Schouten werd basgitarist, de piepjonge Margriet Eshuijs (11 jaar en nog op de lagere school) werd slaggitarist en Peter Nugter de sologitarist. Althans, zo werd over de hoofden van de muzikanten besloten. Waarschijnlijk werd dit meer door de leeftijd ingegeven dan door de talenten. Henny Huisman, een gitarist uit de oude formatie, verhuisde naar het drumstel, wat hem erg goed afging. Daarna werd de zoektocht vervolgd naar vocalisten. Via de krant (advertentie in *De Typhoon*: Zanger gevraagd) kwam 'ome' Henk in contact met Wim Henneke; Hannie Galjaard werd door mevr. Eshuijs aangedragen.

PIEPJONG

Er moest weer helemaal van voren af aan worden begonnen. Omdat de Shadows en de Beatles toen populair waren, werden van hen nummers 'gcovered'. Ook speelde de band oude evergreens zoals *'My Bonny is over the Ocean'* en Indische liedjes zoals *'Boeroeng Kaka'* en *'Ajoen Ajoen'*. Maar er moest ook worden gezongen. 'Ome' Henk, die van veel markten thuis was, vertaalde de hits van toen. *'On that Beach'* werd *'Op de Fiets'* en *'Can't buy me Love'* werd *'Wij zijn het Zat'*. Ook componeerde Henk eigen nummers.

De leden van de band waren echt piepjong, eigenlijk kinderen nog, met niet alleen de zeer jonge, maar muzikaal getalenteerde Margriet Eshuijs. Henny Huisman was pas 13 evenals Hannie

Galjaard. Ruud Schouten en Wim Henneke waren 14 en Peter Nugter 15. Omdat er wekelijks moest worden geoefend in de Belgischestraat bij 'ome' Henk thuis, was herkomst uit de buurt ook wel handig. Henny woonde in de Molenmakersstraat, Hannie in de Veeringstraat, net als Peter, Wim in de Luiksestraat en Ruud in de Heijermansstraat. Alleen Margriet kwam van de Dam; daar was de muzikwinkel/muziekschool van Eshuijs waar ze woonde.

STUDIO AAN HUIS

Henk was een vrijgezelle man die nog bij zijn ouders woonde, Belgischestraat 58b. Op jezelf wonen was in die jaren nog nauwelijks mogelijk vanwege de woningnood. Maar de ouders van Henk vonden het wel leuk. Een van de slaapkamertjes van het toch al kleine huisje was als studio ingericht en daar stonden het drumstel en de gitaarversterker. Ook waren de (dure) elektrische gitaren eigendom van 'ome' Henk. Alleen Margriet nam haar eigen instrument mee. De burens waren ingelicht over de mogelijke geluidsoverlast, maar beschouwden de muziek als een leuk verzetje.

OPTREDENS

Toen er een redelijk repertoire was opgebouwd werd het tijd om te gaan optreden (en wat van de gemaakte kosten terug te verdienen). Veel is er echter niet door de band opgetreden. Hannie kan zich herinneren dat er is gespeeld voor een groep van zesdeklassers bij een schoolfeestje. Peter weet van een optreden voor een feestje van de KAJ (Katholieke Arbeiders Jeugd) in het r.k. jeugdgebouw boven de gymzaal van de Bonifatiuschool op de hoek van de Bloemgracht en Gerhardstraat. Hier nam een wat luidruchtige groep 'opgeschoten' jongens de microfoons over en liet de zangers van de band wat beteuterd achter. Hiervan bestaat nog een foto. Verder is er weinig beeldmateriaal. Ruud wist van een optreden in het (toen) verre Nieuwe Niedorp, in het clubhuis bij de kerk, waar zelfs bij verschillende families is overnacht. De dag erna werd de band op een boerenkar door het dorp gereden.

ARTIESTENKLEDING

Voor de optredens moest de band er tiptop uitzien. De eigen kleren dragen en dan allemaal wat anders aan, dat kon niet. Er moest *'artiestenkleding'* komen. Daar zorgde de moeder van Henk Dijkstra en dus ook de oma van Henny Huisman voor. Zij naaide voor ieder een witte broek of witte rok. Het maatnemen

Muziekwinkel Eshuijs op de Dam in Zaandam met de prachtige gebogen etalageramen naast de ingang, zoals nog steeds is te zien. De muziekschool was aan de achterzijde in het souterrain, bereikbaar via de kluft van de Czaar Peterstraat naar beneden naar de Zilverpadsteeg. Hier bevonden zich de lesruimtes voor gitaarles en basgitaarles van mevr. Eshuijs en accordeonles van de heer Eshuijs. Het echtpaar Eshuijs was bijzonder muzikaal, het speelde meerdere muziek-instrumenten en maakte voor en na de oorlog deel uit van het populaire muziekgezelschap Ricardo's. Margriet kreeg muziek met de paplepel ingegoten. (Foto P. Nugter)

Optreden op 1 maart 1964 in het bovenzaaltje van het clubhuis van de K.A.J. op de hoek van de Heijermanstraat/Bloemgracht. Op de achtergrond de band die een paar balorige clubleden begeleidt. (Foto archief P. Nugter)

en passen kostte heel wat tijd en niet iedereen vond dat fijn. Je moest bij 'vreemden' uit de kleren om de nieuwe te passen; voor de jonge pubers die we toen waren, een heel ding. Boven die rok en broek kwam een wit overhemd met een soort vlinderstrikje voor de jongens en voor de meisjes een witte bloes met openstaande kraag. Over dit alles een gekleurd soort pullover. En zo gingen we het toneel op. Leuk detail: Wim wist te vertellen dat 'ome' Henk graag zeggenschap wilde over het moment waarop werd begonnen; hij floot dan van achter uit de zaal op een fluitje als sein om te starten.

PR

'Ome' Henk begreep dat je ervoor moest zorgen dat je bekend werd, dat je bestond en dat je wat in je mars had. Hij slaagde erin om een 'muzikale groet' met foto te laten plaatsen in *De Typhoon* van 4 juli 1964, die daarvoor een wekelijkse rubriek had. De foto werd gemaakt door een fotograaf van de krant in de achtertuin bij Henk Dijkstra thuis. Ook bedacht deze dat het leuk zou zijn als de band zou kunnen opvallen tijdens televisieprogramma's met publiek. En zo zaten we, gekleed in de 'artiestenkleding' van oma, duidelijk zichtbaar voor iedereen in de zaal bij het programma *Top of Flop*' van Herman Stok in de Singer Concertzaal in Laren. Of de band ook te zien is geweest op de televisie vertelt de geschiedenis helaas niet. Het effect was uiteindelijk nihil. Wel waren we een ervaring rijker.

Een andere poging was de deelname aan een talentenjacht, waarvan er in die jaren verschillende werden uitgeschreven. Zo was er een in 1964 in de Zaanse speeltuinvereniging in een muziekkoepeel, buiten dus. *The Bright Stars* presteerden het om

Krantenfoto *De Typhoon* 4 juli 1964 in de achtertuin van Henk Dijkstra. V. l. n. r. Henny Huisman (13), Peter Nugter (15), Ruud Schouten (14), Margriet Eshuijs (11), Hannie Galjaard (13) en Wim Henneke (14).

daar in de categorie 'beatbands' derde te worden. Daar werd 'Wij zijn het Zat', de Nederlandse vertaling van het Beatlesnummer *Can't buy me Love*, ten gehore gebracht, evenals het door Henk gecomponeerde instrumentale nummer 'Marianne'. De hitlijsten heeft dit nooit gehaald. Later moesten de bandleden desgevraagd toegeven dat er ook maar drie bandjes hadden meegedaan.

HET EINDE VAN DE BAND

In 1964 verloor de band Margriet aan de nieuw opgerichte groep *The Marileens*. Het was ook eigenlijk wel te voorzien (of misschien wel afgesproken met de familie Eshuijs), enerzijds vanwege de zeer jeugdige leeftijd en de afstand tot de Belgischestraat en anderzijds vanwege de toen al opvallende muzikale talenten van Margriet. Daarna was het snel gebeurd met *The Bright Stars*. Ook 'ome' Henk had er geen zin meer in. Al snel voegde zich ook Henny Huisman bij *The Marileens*; ze kenden elkaar immers al en wisten wat ze aan elkaar hadden. In 1972 vonden ze elkaar nogmaals in 'Lucifer'. Er volgden vele successen en daarna gingen ze elk hun eigen weg. Zonder overdrijven zijn het 'onze' Zaanse BN'ers. Henny werd als showmaster een bekende televisiepersoonlijkheid. Margriet is heel bekend geworden met haar muziek en nog steeds is ze te beluisteren in de theaters in het land. Ook geeft ze zanglessen.

HOE ZIJN DE ANDEREN TERECHTGEKOMEN?

Wim Henneke zette een staalstraal- en spuitbedrijf op, ging in de woninginrichting en werd uiteindelijk leidinggevende in de sociale werkvoorziening. Ook ging hij verder in de muziek: hij werd als eerste en tweede tenor een gewaardeerd lid van het Zaan Interkerkelijk Mannenkoor. Het koor is bekend tot ver buiten de Zaanstreek en zelfs in het buitenland en zong ook in een van de tv-shows van Henny Huisman. Hannie Galjaard werkte in de gezinszorg, maar heeft ook twintig jaar lang gefigureerd in diverse speelfilms. Ruud Schouten is nu, na lang in de techniek te hebben gewerkt, operationsmanager in biologische kruiden en specerijen in Veenendaal. Ook heeft hij nog korte tijd bij de *Marileens* gespeeld als bassist. Daarnaast was hij foto- en videograaf. Peter Nugter heeft tot zijn militaire dienst nog in een ander bandje gespeeld. Daarna werkte hij in het landbouwonderwijs.

Met dank aan de leden van The Bright Stars die hun herinneringen deelden met de auteur.

Het Zaan Interkerkelijk Mannenkoor op een wel heel herkenbare Zaanse plek.

Wim Henneke staat hier nauwelijks zichtbaar in het midden.

(Foto met toestemming van het Zaan Interkerkelijk Mannenkoor)

ZATDANSA

Zaandammer Rob Hendriks brengt de geschiedenis van de Zaanse popmuziek in kaart, vanaf eind jaren vijftig tot heden. In deze rubriek Zatzdansa (een anagram van Zaanstad en een verwijzing naar de vele bandjes die hier zijn ontstaan) komt iedere week een band aan bod. Dit keer: The Bright Stars (1963-1964), shownummers en vrij vertaalde liedjes van Cliff Richard.

The Bright Stars in juli 1964 met v.l.n.r. Henny Huisman, Peter Nugter, Rudy Schouten, Margriet Eshuijs, Hannie Galjaard en Willem Henneke.

The Bright Stars ook met zingende tiener

DOOR ROB HENDRIKS

Bijna iedereen kende 'Europa's jongste combo' The Bright Stars (1962-1963) met gitarist Henny Huisman, de drie broertjes Van de Eeckhout, Chris Fronik en Gré Sikkes. Deze formatie viel uit elkaar in 1963.

Maar The Bright Stars hadden een tweede leven en deze periode wordt altijd overgeslagen. Na het uiteenvallen formeerde manager 'ome Henk' Dijkstra, een oom van Henny Huisman, in 1963 het nieuwe The Bright Stars met Huisman (drums), slaggitarist Margriet Eshuijs (10), sologitarist Peter Nugter (14) en basgitarist Rudy Schouten (12).

Via een advertentie in dagblad De Typhoon werd zanger Wim Henneke (niet te verwarren met neef Willem Henneke van Turf) aangetrokken. Op het repertoire stonden uitsluitend 'shownummers'. Henneke: „Wij zongen liedjes van Cliff Ri-

chard, vertaald door ome Henk, zoals onder andere 'On the beach'. Dat werd 'Op de fiets'. Als we optraden stond oom Henk achter in de zaal en als hij op zijn fluitje blies, moesten wij beginnen.”

In 1964 werd zangeres Hannie Galjaard (13) nog aan het groepje toegevoegd. The Bright Stars deden daarna nog een aantal optredens in de Zaanstreek, totdat eind 1964 het doek viel.

B.C. NIEUWENHUIJS

RESTAURATIEBEDRIJF

WOONHUIZEN | MOLENS | PAKHUIZEN SPECIALIST IN 17- EN 18-EEUWSE ZAAANSE HOUTBOUW

BEGIN RESTAURATIE WOODTHUIS, ZAANDIJK

RESTAURATIE WOODTHUIS, ZAANDIJK

TOTAALRESTAURATIE DE PAUW, NAUERNA

RESTAURATIE WIJKKANPAD

HERSTEL WORMER PAKHUIZEN

tel 06 10 949 717 | bcnieuwenhuijs@yahoo.com | www.bartnieuwenhuijs.nl

HuigHaverlag.nl

**De techniek
van de toekomst,
dankzij de
ambitie van nu**

Zaans vakmanschap sinds 1902 HuigHaverlag is een vooruitstrevende drukkerij, altijd al geweest. Neem onze ambitieuze ICT-afdeling. Hier vind je professionals die weten dat publishing meer is dan inkt op papier. Resultaat: innovaties op maat – oplossingen die het proces beter, sneller en goedkoper maken. De basis onder al onze activiteiten is onze Zaanse herkomst. Niet ingewikkeld doen, maar aan de slag gaan en altijd vooruit willen, dat kenmerkt onze aanpak. Meer weten over ons vakmanschap of onze ambities? Kijk op HuigHaverlag.nl of maak een afspraak, via (075) 6127373.

HUIGHAVERLAG
PRINTING

 **Timmerfabriek
Visser**

TRAPPEN, DEUREN, RAMEN
EN KOZIJNEN, LIJSTWERK,
HOUTCONSTRUCTIES,
BETIMMERINGEN EN
RESTAURATIEWERK

Noorder IJ- en Zeeweg 8, 1505 HG Zaandam

T 075-6177984, F 075-6162819

info@timmerfabriekvisser.nl

www.timmerfabriekvisser.nl

Visser Hraam

Het kenmerkende stadsgezicht van de Oostzijde in Zaandam

De tegenstellingen tussen twee straatzijden met een verrassend pad

Vanaf het centrum van Zaandam is langs de Oostzijde de oude dijkstructuur bewust behouden. Het is de kenmerkende en unieke tegenstelling tussen enerzijds de fabrieksmatige grootschalige hoogbouw aan de buitendijkse Zaanzijde, en anderzijds de aaneengesloten rij lage gezinswoningen aan de overzijde van de straat, die met afwisseling en smalle kavels individualiteit uitstralen. Daar is ook de bijzondere padstructuur bewaard, zoals het weinig bekende voorbeeld van de Klampersstraat illustreert. Die scherpe visuele tegenstelling tussen beide straatzijden is een onderscheidend historisch lokaal beeld dat gekoesterd dient te worden.

door Tom Buijtendorp

EEN BEHOUDEN DIJK

Vanaf de Peperstraat bij de Klauwershoek is de eerste 350 meter het kenmerkende stadsbeeld van de Oostzijde goed bewaard; vanaf 1414 aanvankelijk bekend als de Schinkeldijk. De basis bestaat uit een dijk waarvan de oeverzijde al vroeg werd gebruikt voor de scheepsbouw, de eerste vorm van industrie. Daarvan afgeleid ontstond ook de voedselindustrie. Vanaf circa 1650 werden loodrecht op de dijk paden aangelegd naar de molens in het achterland, de zogeheten kamstructuur met een dijklint en zijpaden. Op de *Caerte Sandendam tot Saerdam* uit 1648¹ staan langs de dijk nog maar enkele losse huizen, terwijl in het kaartboek van landmeter Johannes van Heijmenbergh uit 1670 al paden herkenbaar zijn, zoals de Halstraat en de Bloemgracht, een van de 'rijkere' paden. In 1829 werd met toestemming van Provinciale Staten van Noord-Holland de dijksloot gedempt en de weg bestraat en verbreed. Daardoor ontwikkelde de dijk zich tot een belangrijke straat waar in de twintigste eeuw aan de voet van de fabrieken werd geleefd en gewoond, een typisch regionaal verschijnsel.

FABRIEKEN TEGENOVER WONINGEN

In het begin van de twintigste eeuw was de oever de basis voor een reeks fabrieken, waaronder de eerste van Albert Heijn die in 1911 begon met een koekjesbakkerij in de keuken van de villa Oostzijde 81. De overzijde van de straat bleef het domein van de bewoners. Toen de productie stapsgewijs eind twintigste eeuw stopte en aan de oever appartementen verschenen, is met het Zaanoeverproject bewust de skyline van de vroegere fabrieken en pakhuizen als inspiratie gebruikt. Zo bleef het historische straatbeeld behouden met de hoge fabrieken aan de Zaanzijde en aan hun voet aan de landzijde lage huizen, nadrukkelijk aanwezig met hun hoofdbebouwing direct aan de straatzijde. Dankzij goede bescherming staat daar nu een aaneengesloten rij lage huizen met gevarieerde vormen op smalle percelen, met ervoor verbindende gietijzeren hekken en statige hoge bomen. De unieke sfeer volgt uit de massaliteit van de hoge

appartementen enerzijds tegenover de altijd kleinschalige individualiteit van de eengezinswoningen anderzijds, met een lage dakkap doorgaans direct boven de begane grond of eerste verdieping. Dat beeld is vrij consequent langs de gehele Oostzijde beschermd. Het vormt dan ook de essentie van de Zaan als historisch lint, een speerpunt in het erfgoedbeleid van Zaanstad. Passend in de variëteit aan woningen stonden ook aan de eerste paar honderd meter van de Oostzijde, net als verderop bij het beroemde Monethuis Oostzijde 221, naast stenen panden houten huizen, waaronder de nummers 1, 8 t/m 11, 50, 53, 55 en 71.

AANGEPASTE NIEUWBOUW

Geïnspireerd door de gaaf bewaarde reeks huizen aan het begin van de Oostzijde is in 2003 in historiserende stijl bij nummer 44H een herenhuis gebouwd dat goed aansluit bij dit karakteristieke stadsbeeld. Evenzo is een eindje verderop aan de Klampersstraat, nr. 4, in 1996 zeer fraai in historiserende Zaanse stijl een groot houten huis gebouwd. In het dak staat in rood de vanaf de Oostzijde goed leesbare naam 'De Klamp', verwijzend naar de in 1769 gesloopte molen De Klamp uit 1646. Het maakt vanaf de Oostzijde zichtbaar dat de Klampersstraat als dwarsstraat een Zaanse pad is met een reeks houten huizen. Langs de Oostzijde staat nog het gietijzeren hek van de gezinswoningen die daar stonden. Pas na de Klampersstraat is aan deze kant van de Oostzijde met een hoog appartementencomplex het oude historische straatbeeld in een moment van onoplettendheid hinderlijk verstoord. Daar is het op eens een straat zoals Nederland er zoveel telt.

EEN 'ZAANSE SCHANS' IN HARTJE ZAANDAM

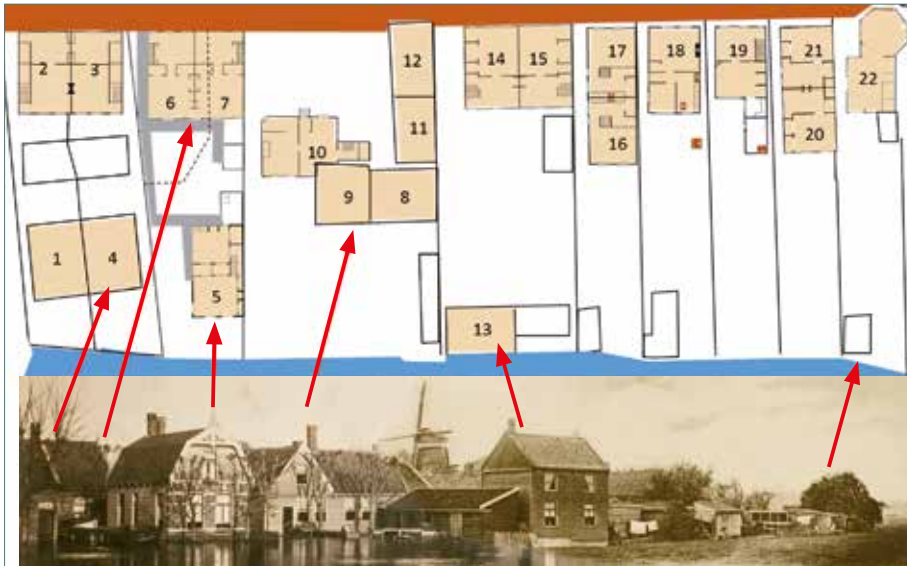
De behouden eerste 350 meter van de Oostzijde wordt bekrond met een weinig bekend, maar toch fraai pad dat integraal onderdeel uitmaakt van de karakteristieke dijkstructuur. Op een oude luchtfoto van de KLM is te zien hoe de Klampersstraat rond 1930 nog als een soort Zaanse Schans midden in de weilanden lag, als zijpad van de dijk langs de Zaan. Het was

De kenmerkende zones langs de eerste 350 meter van de Oostzijde. Rechts gebouwen van de katholieke enclave (rood), langs de Zaan de hoogbouw van de voormalige fabrieken (blauw), aan de overzijde de kenmerkende laagbouw met gietijzeren hek en hoge bomen (geel) en loodrecht daarop de paden (groen).

KLM-luchtfoto uit de jaren dertig van de twintigste eeuw met linksonder de huizen langs de Klampersstraat, die toen nog in het weiland lagen, loodrecht op de Oostzijde en de Zaan (K.L.M.-Aerocarto nr. 6812; GAZ 22.04944).

Reconstructie van de bewoning aan het Klamperspad rond 1895 op basis van bouwtekeningen en het kadaster met de rond 1900 geïntroduceerde huisnummers. (tekening auteur)
 Eronder twee aansluitende foto's vanaf het weiland aan de zuidzijde, links tijdens de watersnood in 1916 en rechts vóórdat de op de achtergrond zichtbare meelmolen de Haan in 1912 in brand vloog. (GAZ 91.002132; 41.08536 en 41.02319)

toen nog een traditioneel pad met aan de zuidzijde huizen met achtererven, en langs de padsloot overtuinen. De eerste verandering was in 1937 de oplevering van het ontspanningsgebouw van Albert Heijn, tegenwoordig een buurthuis en beschermd monument. Een RAF-foto uit 1944 toont dat het geheel verder nog grotendeels in de weilanden lag. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd een riool aangelegd en is de naam Klampenpad, ook wel Klamperspad, omgedoopt tot Klampersstraat. Hoewel de omgeving inmiddels is volgebouwd, is de kern van het straatbeeld goed bewaard.

Het werd pas relatief laat, eind negentiende eeuw, een echte padgemeenschap, wat illustreert dat deze samenlevingsvorm toen nog diep was geworteld. Het begon aanvankelijk met een pad naar de in 1646 voor Pieter Janz. Bleecker gebouwde molen De Klamp, waarschijnlijk genoemd naar de latere eigenaar Klas Klamp Kleijndert. Ten zuiden ervan lag een ongeveer 45 meter (150 voet) breed weiland met erbij de naam Klampenpad op een kaart van Oostzaandam uit 1794, gegraveerd door L. Schenk Janszoon. De zuidelijke sloot van het weiland staat nog op de kadastrale kaart van 1970, maar is nadien gedempt voor de brandpoort achter de huidige woningen van de Klampersstraat en de Grootscheepmakersstraat.

LAND VAN MIDDELHOVEN

Tussen beide straten lag tot eind negentiende eeuw een weiland, het Land van Middelhoven. Het was toen tot aan de wetering grotendeels bezit van de bekende moleneigenaar en houthandelaar Jacob Middelhoven (1785-1846). Die bezat een landhuis aan het Klamperspad, waarvan de rond 1800 gebouwde groene theekoepel voortleeft als voorzijde van huisnummer 22. Vanaf dat punt liep nog tot na de Tweede Wereldoorlog na een draaihek het oude smalle pad door de weilanden.

Van de Oostzijde tot de theekoepel was het ongeveer 120 meter lange Klamperspad aanvankelijk in vier percelen opgedeeld. Daarvan bezat Middelhoven er begin negentiende eeuw twee, met ertussen een kavel van zijn zwager Pieter Korff (1777-1845), eigenaar van het onbebouwde weiland waar het pad na de theekoepel doorliep. De kavel aan de Oostzijde met huis en

boomgaard was van Klaas de Zwager. Aan de overzijde van de sloot woonde daar molenontwerper Jan Verdonk (1803-1863).

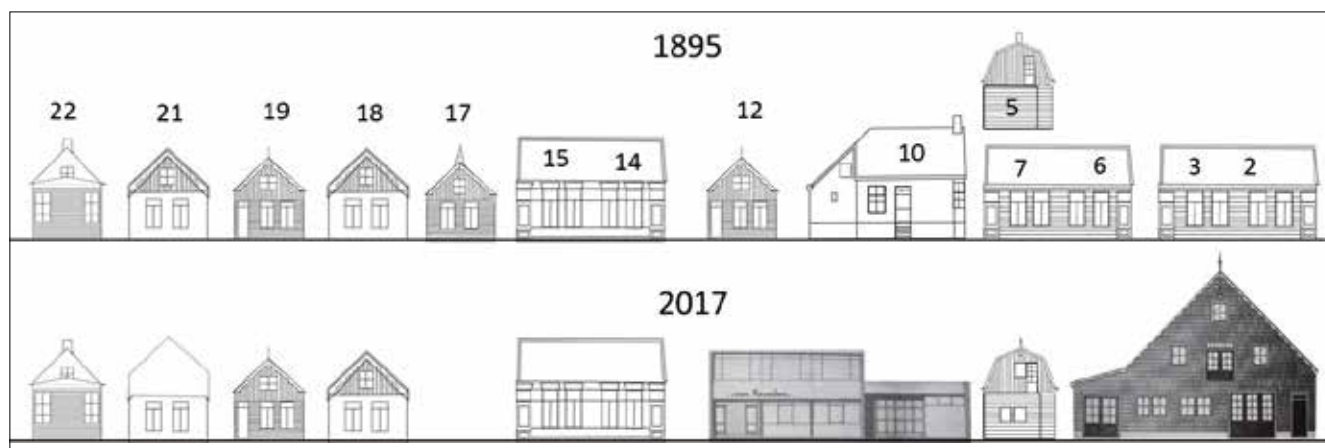
EIND NEGENTIENDE-EEUWSE BEBOUWING

In 1889-1895 zijn tot aan de theekoepel de deels nog bestaande huizen gebouwd tussen de paar oudere woningen, op langgerekte kavels met een overtuin. Dankzij bewaarde bouwtekeningen bestaat een goed beeld van de toenmalige bebouwing en indeling van de woningen. Oude foto's vullen het beeld voor de achterzijde aan zoals die zichtbaar was vanaf de dijk van de Oostzijde. Daar hing de was en stonden schuren en 'hoisies' aan de kant van de achtersloot. Het merendeel van de huizen was van hout, maar nummer 5, iets naar achteren en vanaf de Oostzijde goed zichtbaar, had een 'duurdere' gevel van steen. Pas in 1993 werd dat een houten gevel toen Zaanse groen inmiddels gewild was. Het huis is nog steeds vanaf de Oostzijde te zien.

Foto's van de watersnoodramp van 1916 bieden een inkijkje in het Klamperspad vanaf de Oostzijde, met links aan de Oostzijde de kenmerkende laagbouw. Het pad, met aan het eind het hek naar het weiland, staat onder water. Rechts staan de huizen en links liggen de overtuinen. Bouwtekeningen helpen het straatbeeld van het Klamperspad te reconstrueren.

EEN GEZELLIGE BUURT

De gegevens van het Klamperspad tonen de sociale structuur langs dit deel van de Oostzijde. In Noord-Holland telde het gemiddelde huishouden in 1900 circa 4,3 personen, wat met 22 huisnummers een padgemeenschap van afgerond een honderdtal personen oplevert. De geregistreerde beroepen weerspiegelen de opkomende industrie. In de oude molenindustrie werkten nog een verfmolenaar en een pelmolenaar of peller. Maar er was ook een gasfitter, een smid van de gasfabriek en een petroleumhandelaar. Verder een houtzager, timmerman, schilder, pakhuisknecht, loswerkmans, kantoorloper en telegrambesteller. In het watertransport werkten een stoombootkapitein van de Alkmaar-Packet, een zeeman, een scheepstimmerman, een tweede kapitein en een pachter van de

Zuidervaldeursluis. Tot slot waren er een groenteteler/handelaar, een melkverkoper en een sigarenmaker. Omdat de mannen vaak lange dagen maakten, zorgden vooral de vrouwen voor de sociale samenhang binnen de padgemeenschap. Sommige families woonden er lang. Zo was sigarenmaker Marten Kaal in 1889 de eerste bewoner van nummer 19 waar 68 jaar later nog een K. Kaal woonde. Datzelfde jaar bouwde C. van 't Hoff de achter elkaar gebouwde buurwoning nummer 20-21, en woonde in 1960 op nummer 21 nog steeds een C. van 't Hoff.

Een sfeerbeeld van de padgemeenschap kort na de Tweede Wereldoorlog danken we aan op internet gepubliceerde jeugdhervormingen van Marie Kleij, gemeenteraadslid in 1989-2007. Het was een hechte gemeenschap waar alles nog 'klein en vertrouwd was' met vele mensen die ze 'oom' en 'tante' mocht noemen. Kleij: 'Dat Klamperspad was zo'n klein padje, dat doodliep op het land van Middelhoven, daar kende ik alle burens. Men was er voor elkaar, ondanks de verschillende achtergronden. "Jij ken er ook niks an doen dat je katholiek ben", zeiden ze dan', aldus Kleij.

VERSCHILLENDE TYPEN HUIZEN

Van de verschillende typen huizen zijn voorbeelden bewaard. De theekeupel resteert van een villa. De huizen ernaast met driehoekige gevel waren of vrijstaand, of met een tweede huis aan de achterzijde ertegenaan, zodat in het midden een stenen schoorsteen door twee haarden kon worden gedeeld. Dat was ook het geval bij de nog bestaande twee-onder-een-kapwoning nummer 14-15 uit 1892. Het als laatste in 1895 gebouwde nummer 5 stond naar achteren en had een destijds modern mansarde dak. Het was nog wel een houten huis met een stenen siergevel zonder dragende functie. De houtbouw kon het beeld van het Klamperspad nog net bepalen, waarmee het een van de laatste paden in oude stijl werd, waarbij de meeste huizen nog waren gebouwd door de bewoners zelf. In 1901 werd houtbouw in de woningwet verboden en kwam de traditie ten einde. Rond deze tijd nam de gemeente ook steeds meer verantwoordelijkheden over van de padgemeenschappen, zoals het onderhoud van sloten. Dat neemt niet weg dat het honderdtal bewoners van het Klamperspad tot midden twintigste eeuw nog een hechte

Reconstructie van de het straatbeeld van de Klampersstraat in 1895 en tegenwoordig met de oude huisnummers die van nummer 5 nog in gebruik zijn, gebaseerd op bouwtekeningen en de toenmalige kadastrale kaart (tekening auteur).

gemeenschap bleef met de Oostzijde als weg naar de buitenwereld.

Aan het begin van de Oostzijde was er een katholieke enclave rond de Bonifatiuskerk, waarvan nog vlak bij elkaar verschillende gebouwen bewaard zijn zoals de kerk, pastorie, Jozefschool en Jozefklooster. Aansluitend volgde de besproken kenmerkende hoogbouw aan de Zaanoevers, met aan de andere kant van de Oostzijde de lage gezinswoningen met daar ook de restanten van enkele paden. Dat vanaf het begin van de Oostzijde deze kenmerkende Zaanse mix nog zo fraai in het straatbeeld bewaard bleef, is een kostbaar bezit.

Tom Buijendorp is als gepromoveerd archeoloog onder meer geïnteresseerd in de ontwikkeling van de Zaanse woningbouw.

Bronnen:

- Gemeentearchief Zaanstad: foto's, bouwtekeningen, kadastrale kaarten en adresboeken.
H. Janse en S. de Jong, *Houten huizen. Een unieke bouwwijze in Noord-Holland* (Zaltbommel 1999) passim.
S. de Jong en J. Schipper. *Gebouwd in de Zaanstreek* (Wormerveer 1987) passim.
- Kaart van Claes Vaserz. Stierp van 18 maart 1648 (GAZ 41.08581).
Kaartgravure van L. Schenk Janszoon uit 1794 (GAZ 52.00211-13).
- Kadastrale minuutplan uit 1811-1832.
RAF luchtfoto 13 september 1944 (foto nr. 3433).
Kadaster 1970 (GAZ 50.0520): Huisnummerkaart Zaandam sectie I blad 1.

Noot:

- 1 GAZ 50.2852.

Zaans Erfgoed in de digitale wereld

Anno 1961 en Zaans Erfgoed nu online doorzoekbaar

De technologische ontwikkelingen zijn aan de Vereniging Zaans Erfgoed niet voorbijgegaan. Het begon met de website van Cees Kingma onder de naam www.zaans-industrieel-erfgoed.nl. Die bevat een schat aan informatie met o.a. artikelen uit het tijdschrift *Met Stoom*. Ook andere uitvoerige beschrijvingen van het industriële erfgoed uit de Zaanstreek zijn hier terug te vinden.

door Winnie de Wit

EEN NIEUWE WEBSITE VOOR DE VERENIGING

In 2013 leefde binnen het bestuur de grote wens om naar buiten te treden met een meer eigentijdse website, die goed leesbaar zou zijn op bijvoorbeeld een telefoon. Een website die wat meer verenigingsnieuws, zoals aankondigingen van ledenvergaderingen en Glaasjes Erfgoed, alsmede ander erfgoedgerelateerd nieuws uit de Zaanstreek zou brengen. De zichtbaarheid van de vereniging vergroten, daar ging het om. Die website kwam er – www.zaanserfgoed.nl – en werd gemaakt door Jan Lapère, die al geruime tijd ervaring had in het bouwen van websites. Hij meldde wel direct bereid te zijn de technische kant te verzorgen, maar *'ik ben niet van de inhoud'*. Hoe je zo'n website inhoudelijk invult, leerde hij mij, zijn vrouw. Dus zorg ik voor de berichtgeving en verstuur met enige regelmaat een nieuwsbrief met de laatst ingevoerde berichten naar zo'n 700 mailadressen.

NAAR DE ZAAWIKI

In zijn werkzame leven heeft Jan veel met informatieverwerking en met grote bestanden te maken gehad. Toen hij voor *De Typhoon* in de tweede helft van de jaren tachtig dagelijks de artikelen voor de *Encyclopedie van de Zaanstreek* in de krant moest plaatsen, leefde bij hem al het idee om deze streekencyclopedie ooit elektronisch doorzoekbaar te maken. Na de fusie in 1992 met het *Noord-Hollands Dagblad* bleek echter dat geen van de bestanden nog beschikbaar was. Al wat restte, was de papieren versie. Gelukkig was het, 25 jaar na het verschijnen van het lijvige boekwerk, goed mogelijk de tekst te scannen en om te zetten naar een doorzoekbare online-encyclopedie. Dat scannen gebeurde door het Gemeentearchief Zaanstad. Jan zorgde voor een aparte lemma-structuur en daarmee was de Zaanwiki geboren. Door de wikivorm werd het mogelijk de inhoud te actualiseren, aan te vullen en te verbeteren. Het internetadres is www.zaanwiki.nl

ZAANS ERFGOED OP FACEBOOK EN TWITTER

Facebook en Twitter – twee grote spelers op sociale media – bieden de mogelijkheid om Zaans Erfgoed verder te promoten. Via die kanalen plaats ik korte, nieuwsgierig makende berichtjes, waarmee mensen worden doorgestuurd naar de website, waar ze verder kunnen lezen. Elk nieuw nummer van het

tijdschrift *Zaans Erfgoed* bijvoorbeeld wordt op deze manier aangekondigd. Facebook en Twitter blijken belangrijke middelen om zichtbaar te zijn, want via www.facebook.com/Zaans-Erfgoed/ zijn er nu zo'n 500 volgers. Via Twitter worden er – via @winnifreddewit en na herplaatsing van een bericht door @zaanserfgoed – zo'n 1350 mensen bereikt.

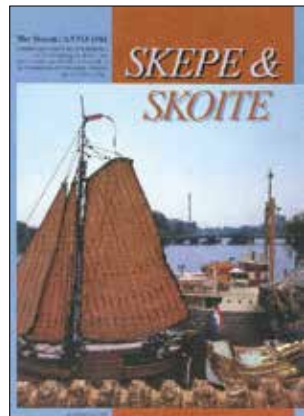
ONLINE ARCHIEF

Maar er is meer mogelijk om onze kennis van het Zaanse erfgoed te tonen. In het verleden zijn alle uitgaven van *Anno 1961* op cd-rom uitgebracht. De teksten waren doorzoekbaar in pdf formaat, maar Jan wilde deze ook online beschikbaar maken. Probleem was dat de cd-rom niet de afzonderlijke nummers bevatte, maar uit samengevoegde, heel grote bestanden bestond, die op internet veel te traag zouden zijn geworden. Na wat uitzoek- en programmeerwerk bleek het mogelijk de *Anno's* alsnog te splitsen. Om ze ook goed doorzoekbaar te maken werd de functionaliteit van Google ingezet om de bestanden te indexeren. Daar gaat tijd inzitten – Google indexeert de bestanden slechts mondjesmaat – maar voor een snel zoekresultaat is dit absoluut van belang. Ondertussen werd er webruimte gekocht om www.archief-zaanserfgoed.nl te kunnen starten.

Inmiddels zijn alle *Anno's* geïndexeerd en kan iedereen in de geschiedenis van de *Vrienden van het Zaanse Huis* en de *Vrienden van de Zaanse Schans* duiken. Alle 160 nummers (jaargang 1961 tot 2001) van *Anno 1961* hebben aldus een tweede leven gekregen. De *Anno's* zijn met een menusysteem oproepbaar gemaakt en zo op een computerscherm te lezen. Maar ze kunnen ook worden gedownload, en bijvoorbeeld voor eigen gebruik worden uitgeprint.

Bij het doorbladeren van de reeks tijdschriften krijg je een aardig beeld van de ontwikkeling van de vereniging. Het blad begon met afleveringen van vier A4'tjes, die ieder kwartaal werden uitgebracht. Later werd het aantal pagina's uitgebreid en in 1991 verscheen nummer 119 met een omslag, waarmee *Anno* een heus tijdschrift werd.

Vanaf 1993 werd in samenwerking met de Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek Zaanstreek (MBTZ) één keer per jaar een gezamenlijk themanummer van *Anno* en *Met Stoom* uitgegeven. In 2002 werden beide bladen samen-

gevoegd onder de naam *Zaans Erfgoed*, dat inmiddels in *full colour* vier keer per jaar verschijnt.

ZOEKMOGELIJKHEDEN

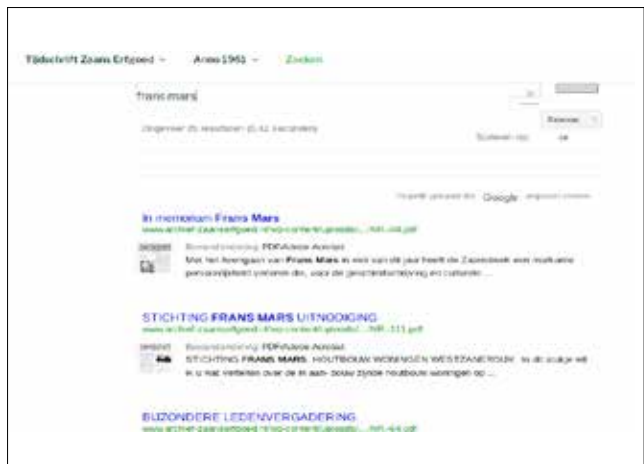
Bijna alle *Anno's* en *Zaans Erfgoed*-tijdschriften staan nu dus doorzoekbaar online. Dat kan op drie manieren: of bladeren door het tijdschrift *Zaans Erfgoed*, of bladeren door de *Anno's* of zoeken op ieder woord in alle aanwezige teksten à la Google. Als de juiste aflevering van het tijdschrift is gevonden kan deze worden opgeroepen door op de link te klikken. Op het scherm verschijnt dan het pdf-bestand, dat kan worden gedownload. Daarin kan verder worden gezocht door gebruik te maken van de toetscombinatie Ctrl en F, net als bij Google. Als u daar een PDF aanklikt, kunt u ook verder zoeken met de toetscombinatie Ctrl en F. Er verschijnt dan ergens in het beeld een zoekveld, waarin u het gezochte woord intikt, waarna u naar dit woord in de tekst wordt gemanoeuvreed.

Het tijdschriftarchief van *Zaans Erfgoed* is op dit moment bijna compleet en voor iedereen te raadplegen. Eén onvolkomenheid: een tiental *Zaans Erfgoed*-nummers ontbreekt nog – de jaargangen 2002 t/m 2004. De scans zijn er al wel, maar deze zijn nog niet goed doorzoekbaar. Probleem is de grote omvang van deze bestanden en daarmee samenhangend de software die de afbeeldingen naar tekst moet omzetten. Maar er wordt aan gewerkt. Nieuwe nummers worden met een vertraging van twee jaar na papieren verschijning toegevoegd.

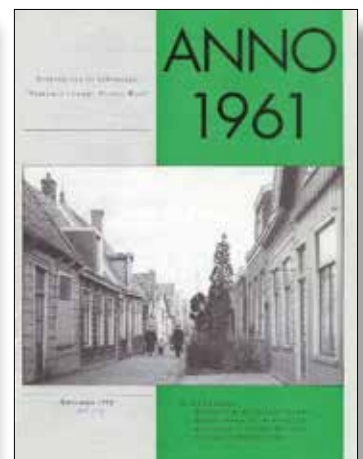
Helaas is *Met Stoom* hier nog niet digitaal beschikbaar; ze bestaan alleen als papieren uitgave. Al dit materiaal inscannen is een enorme klus, en hoe hier verder mee om te gaan wordt nog nader onderzocht.

Wel zijn artikelen uit dit blad te raadplegen via de site www.zaans-industrieel-erfgoed.nl

De onlineactiviteiten van de vereniging *Zaans Erfgoed* bieden nu iedereen de mogelijkheid om op een makkelijke manier kennis te nemen van de rijke geschiedenis van de Zaanstreek. En wat een rijkdom, dat daarbij de enorme deskundigheid van de toenmalige schrijvers opnieuw voor eenieder toegankelijk is gemaakt.

Resultaat op het scherm van zoeken met de Google-methode.

Cover van een themanummer van *Met Stoom* en *Anno* uit 1997 dat nu op de site te lezen is.

Ook de oudere uitgaves van ANNO 1961 zijn opgenomen die eerder al op een CD-rom waren gezet. Hier een deel van het laatste blad dat verscheen voor het nieuwe *Zaans Erfgoed*.

Boekennieuws

Nieuwe uitgaven over de Zaanstreek belicht

Coördinatie: Leonore Olde-Verburg

Illustraties: Dirk Rönitz (GAZ)

VAN WIND EN VAN STOOM

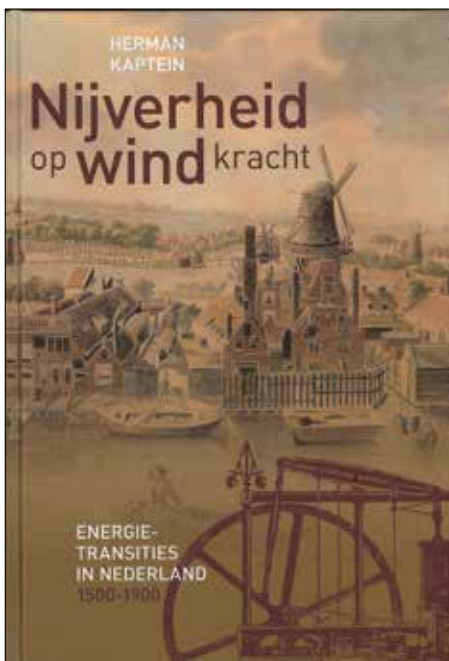
Nijverheid op windkracht is een beetje een misleidende titel voor het grote boek waarin Herman Kaptein zijn zorgvuldig vergaarde kennis over de Hollandse nijverheid in de vroegmoderne tijd uitwerkt en uitbreidt naar de negentiende eeuw, maar hij zet dat recht met de ondertitel *Energietransities in Nederland 1500-1900*. In het eerste deel, over de ontwikkeling van de windmolenindustrie, komt hij tot de conclusie dat die in de periode 1600-1800 een essentiële bijdrage heeft geleverd aan de uitzonderlijke ontwikkeling van de Republiek. De victorie begon volgens hem in Alkmaar. Vandaaruit verspreidde het windmolenbedrijf zich over Holland. Vooral de Zaanstreek pakte de nieuwe techniek op; rond 1730 stond daar de helft van alle Hollandse industriewindmolens. Maar de andere helft stond dan toch in de rest van de steden en op het platteland van het gewest en later ontwikkelden zich ook in de andere provincies belangrijke centra.

Om te begrijpen hoe dat in de diverse bedrijfstakken verliep, onderzoekt Kaptein van elk de uitgangspositie, zowel in technische als economische zin, om vervolgens uit te komen bij de mechanisering. Belemmerende en bevorderende factoren lagen op organisatorisch en sociaaleconomisch vlak en ook op het politieke, zowel op lokaal en nationaal, als op internationaal niveau. De organisatie en het verloop van de handelsstromen in grondstoffen en eindproducten komen dan ook uitgebreid aan bod. Een belangrijk thema is de verhouding tussen stad en platteland in deze industriële revolutie, samengevat in de term 'gildendebat'. Kaptein rekent daar genuanceerd mee af.

In het tweede deel behandelt Kaptein de grote energietransitie in Nederland in de negentiende eeuw, die van wind naar stoom als krachtbron, met fossiele brandstof. Die verliep in Nederland uiterst traag, en in de Zaanstreek ging het nog trager. Daar zijn logische verklaringen voor. Nederland zat economisch gezien in 1815 aan de grond. Maar de windmolens waren wel voor een groot deel intact gebleven en bovendien ging de ontwikkeling van de molentechniek nog tot zeker halverwege de eeuw door. Bovendien, wind is misschien onzeker, maar wel gratis en bij de hand, terwijl steenkool voor stoommachines moest worden geïmporteerd en ook nog eens werd belast. Plaatselijke en landelijke accijnzen verhinderden daarnaast in sommige bedrijfstakken een efficiënte, meer grootschalige bedrijfsvoering. Zolang de oude bedrijven kwalitatief goede producten op tijd konden leveren was overschakeling niet urgent. Niettemin, de vooruitgang was niet tegen te houden. In de beschrijving van het hele proces volgt Kaptein de transitie in de

belangrijkste bedrijfstakken in de windmolenindustrie. Sommige, zoals de hennepklopperij voor de zeildoekweverij overleefden de negentiende eeuw niet, andere pasten zich aan. Zo ontstond uit de gortpellerij de rijstpellerij. Daarnaast ontstonden er heel nieuwe bedrijfstakken. Steeds gaat het om de vraag welke factoren en actoren de overgang naar de nieuwe energiebron stimuleerden of afremden, en waarom. Die late en trage overgang is onder (economisch) historici al heel lang onderwerp van debat. Want hoe kwam het nou toch dat Nederland, dat in de voorafgaande eeuwen economisch en technisch voorop liep, nu zo achteraan kwam zetten. Wat de Zaanstreek betreft: die haakte wel heel laat in. Het voortouw werd genomen door nieuwkomers in het bedrijfsleven, maar uiteindelijk vinden we onder de nieuwe industriële ook heel wat oude namen terug. Uiteindelijk werd de Zaanstreek rond de eeuwwisseling opnieuw een van de belangrijkste industriegebieden van Nederland en heette zij met recht de 'provisiekast' van Nederland. Kaptein baseert zich met dit alles op een vrucht aan goed verantwoorde literatuur en gebruikt nieuwe bronnen om waar mogelijk zijn verhaal te staven en te illustreren met cijfermateriaal. Een uitgebreid register verhoogt de waarde aanzienlijk. Een prachtig boek, dat de bijzondere Zaanse industriële ontwikkelingen in twee fases mooi afzet tegen de nationale en dat meer ruimte verdient dan wij kunnen bieden. Maar leest u vooral zelf.

Herman Kaptein, Nijverheid op windkracht. Energietransities in Nederland 1500-1900. Hilversum Verloren 2017 ISBN 978-90-8704-683-5 Geïll. 512 p. € 39,- (CvS) Op 25 november jl. ontving de auteur voor dit boek de I.J. de Kramerprijs 2017, groot € 2000,- Deze prijs wordt om de twee jaar uitgereikt door 'The International

Molinological Society (T.I.M.S.), afdeling Nederland en Vlaanderen'.

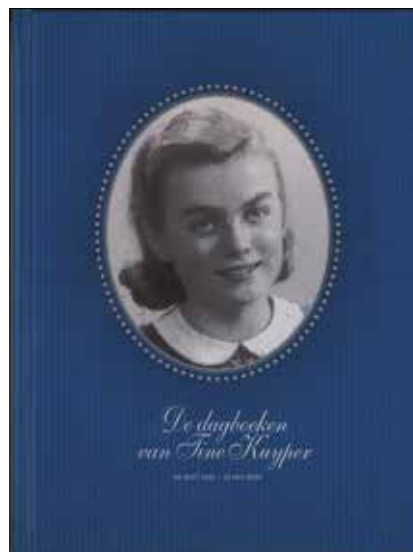
NIEUWE ZANSE VERHALEN

Als *De Plekkers van de Pet* verscheen het tiende deel van Couwenhovens *Zaanse Verhalen*. Het titelverhaal, van Hessel Ijskes, behandelt de paltrok-balkenzager De Pet, die vanaf 1725 gedurende drie generaties in het bezit was van de familie Plekker. In 1931 werd het werk overgenomen door een '20 PK ruwoliemotor'. Hij stond achter het station van Zaandam en werd in 1938 gesloopt. In de archieven vond Couwenhoven na de *1100 Zaanse molens* (2015) dertien nieuwe molens, en ook verhalen over de overname van (delen van) molens door koop of overerving, nauwkeurig tot in het 31/326oste en 2603/2592oste part. Een beetje taai cijfermateriaal, maar het zegt veel over de waarde van de molens in de achttiende eeuw en vooral over het feit dat een molen vaak een gedeeld bezit was. Die waarde speelt een belangrijke rol bij de vele passages over de verzekering van molens. In 1727 werd het Olieslagerscontract voor ladingen opgericht, alleen roerend goed; vanaf 1734 werden ook de molens zelf verzekerd. In 1727 waren er 143 oliemolens bij het Olieslagerscontract aangesloten. Het ging toen goed met de olieproductie, maar er was ook concurrentie, vooral uit de buurt van

Rijssel. Daar had de olieslagerij het voordeel dat de grondstof, koolzaad, in de buurt groeide en niet zoals in de Zaanstreek, van ver moest komen. Toen ook nog, in het begin van de negentiende eeuw, de overheid de belastingen op de producten verhoogde, werd het moeilijk voor de molenaars. De jaarwinst bedroeg, volgens hun eigen berekening, maar enkele tientallen guldens. Het hoofdstuk over *De Waterdief* beschrijft de molen die water moest inmalen in de buitendijkse polders van Assendelft. Die lagen betrekkelijk hoog en hadden water nodig uit de Krommenieër Woudpolder. Hij heette eigenlijk *De Slof*, maar omdat kooplieden bezwaar maakten tegen 'roof' van water uit hun polder werd hij al gauw *De Waterdief* genoemd. Het slot is een mooi verslag van 'een dag malen met de pelmolen'. Dat was niet eenvoudig: verandering van wind, uitschieters, Sint Elmusvuur, slecht gemalen gort, heet lopende stenen, een versleten snaar ... het kon allemaal gebeuren op één dag. Een uitgebreid register maakt deze bundel ook geschikt als naslagwerk. *Ron Couwenhoven, Zaanse verhalen 2017. De Plekkers van De Pet en andere molenverhalen. Wormer, Stichting Uitgeverij Noord-Holland en Zaandam Stichting Archief Ron Couwenhoven, 2017. ISBN 987-90-78381-98-3 Geïll. 151 p. (Herman Olde)*

VERDWENEN BOEREN IN WORMER

Tot in de negentiende eeuw was Nederland voor een flink deel nog een agrarische maatschappij. In *Hoe de boer uit Wormer verdween*, een uitgave van het Historisch Genootschap Wormer, zien we hoe hier de dorpsgemeenschap en het aanzicht veranderden. Aanleiding voor de publicatie was het thema van de Open Monumentendagen van september 2017 'Boeren, burgers en buitenlui', die in Wormer gepaard gingen met een tentoonstelling over verdwenen boerderijen en hun bewoners. Aan de hand van talloze foto's, vaak uit familiebezit en reproducties van oude documenten, wordt een beeld gegeven van de boerderijen, het toen nog zware fysieke werk en de bewoners. Besproken wordt hoe de talloze families soms al generaties lang hun boerderij beheerden. Gebrek aan opvolging, maar ook de opkomende mechanisatie, de schaalvergroting met alle financiële aspecten en de melkquotering waren redenen het bedrijf te beëindigen. Brand als gevolg van hooibroeie betekende soms ook het einde van een bedrijf. Daarnaast eiste de vooruitgang zijn tol: de uitbreiding van de Van Gelder-papierfabriek en woningbouw slokten boerderijen op. In een aantal gevallen krijgt de lezer de herinneringen van een bewoner, soms in de vorm van (dagboek)aantekeningen, te lezen, die een persoonlijke kijk

geven op het boerenleven. Verder wordt de opgang van de Coöperatieve Boerenleenbank, de Raiffeisenbanken en de Boerenleenbank (thans Rabobank) besproken. Ook de diverse coöperatieve verwerkingsbedrijven en aspecten van het dorpsleven (fanfare) komen in beeld. Het rijk geïllustreerde boek is goed te hanteren door het A4-formaat en prettig te lezen door de opmaak in korte alinea's en de (voor sommigen) forse letter. *Hoe de boer uit Wormer verdween. Van Veerdijk tot Oosteinde. Historisch Genootschap Wormer. Wormer, 2017. ISBN 978-90-827554-0-4, soft cover, gelijmd, 139 p., foto's in zw.w. en kleur. (GS).*

NIUWE MEMOIRES VAN FREEK DE JONGE

Dertig jaar na *Zaansch Veem* publiceerde Freek de Jonge een vervolg, waarin overigens *Zaansch Veem* integraal is opgenomen. Opnieuw werd ik getroffen door de levendige en humoristische manier waarop Freek zijn memoires over de periode 1951-1962 neerzet. Alles vanuit het perspectief van een jongetje, met wie de fantasie soms op de loop gaat. Nu eens waant hij zich een groot artiest in circus Goteufre (de broertjes Govert, Teun en Freek), dan weer bouwheer van de Paaskerk, die er zonder zijn wekelijkse collecteronde niet zou zijn gekomen. De talentvolle conferencier schemert er doorheen. De kleine Freek wisselde nogal eens

van beroepskeuze: brandweerman viel af na de grote cacaopakhuisbrand (te gevaarlijk). Dominee, de wens van zijn grootvader, omdat deze en zijn vader dat waren, trok hem niet zo omdat hij studeren niet zag zitten. Hoewel, het zou wel dankbaar werk zijn, in Zaandam viel heel wat te bekeren met al die heidenen, katholieken, socialisten en communisten. Kunstenaar dan maar, toen hij Karel Appel bezig zag bij het aanbrengen van een bijbeltekst op de maagdelijk witte muur van de in te wijden Paaskerk. Karel rommelde naar eigen zeggen maar wat aan en slordig schrijven, dat kon Freek zelf al. De grote aanzet tot zijn latere beroep kwam in 1958, het begin van zijn schooltijd op het Zaanlands Lyceum. Aandacht krijgen met een optreden op de jaarlijkse schoolavond trok Freek wel aan. Voor conferencier hoefde je niets te kunnen en aangezien hij niets kon, behalve mopjes vertellen en wat zingen tussendoor, leek hem dat wel geschikt. Het werd een groot succes en haalde zelfs *De Typhoon* van 3 maart 1958. Het tweede deel gaat vooral over neef Fred, die maar niet wil deugen en gaat varen. In de familie zei men over Fred: niets van aannemen: is gestolen; niets aan uitlenen: ben je kwijt; niet naar luisteren: is gelogen. Nadat Freek zijn neef lange tijd uit het oog had verloren vond hij hem terug in Kopenhagen. Daar bleek dat Fred flink wat trauma's

had opgelopen in zijn jonge leven. Concluderend: een prettig leesbaar boek, over een gelukkige jeugd in Zaandam in de jaren vijftig. Regelmatig goed voor een lach. Veel bekende namen en buurtjes passeren als de Schildersbuurt, de West- en Oostzijde, de Parkstraat, de Klaas Katerstraat, enz. *Freek de Jonge, Reikhalzend verlangen: memoires 2 Amsterdam Augustus bij Atlas Contact 2017 ISBN 978-90-254-5146-2 Geill. 302 blz. €19,90 (Bert Niesen)*

OOK VERSCHENEN

Midden jaren tachtig vertelde Tine Kuyper, geboren in 1926, haar dochter dat zij van haar 14e tot haar 23ste dagboeken bijhield. Die bevatten een intiem portret van een opgroeiend meisje in de Zaanstreek tijdens en vlak na de oorlog. Interessant is te lezen dat ook gedurende de oorlog het gewone leven doorging. Hoewel er oorlogsgebeurtenissen, zoals de voedseldistributie en het wegvoeren van bekenden in voorkomen, gaat het toch vooral over gewone belevenissen: school, leraren en examens, uitstapjes, vriendschappen en verliefdheden. Het levert een aantrekkelijk tijdsbeeld op, het verhaal wordt aangevuld met foto's en briefwisselingen. Dochter Marijke van der Pol stelde het samen en zoon Eduard van der Pol deed de vormgeving. Het is helaas uitverkocht, maar voor belangstellenden in te zien bij het GAZ. *Tine Kuyper [samenst. Marijke van der Pol], De dagboeken van Tine Kuyper 24 april 1941 - 13 mei 1950 [Zaandijk, Heijnis en Schipper 2017] Geen ISBN Geill. 87 blz. (LOV)*

*timmer- en restauratiewerk
stijlinteries
schouwen
nostalgische keukens*

*antiek
woonaccessoires
antieke bouwmaterialen
kranen
vloertegels
plavuizen
wiltjes*

DE ZEUG

AMELAND 18, 1506 ZW ZAANDAM
T. 075-6160518 WWW.DEZEUG.NL

DE BATAAF

MAANDAG T/M ZONDAG
GEOPEND VOOR LUNCH,
DINER OF EEN BORREL!

ALTIJD GEZELLIG EN
HEERLIJK ETEN AAN
DE ZAAAN.

DE-BATAAF.NL

Drukkerij sinds 1821

HEIJNIS & SCHIPPER DRUKKERIJ BV

LETTERPRESS:
Drukwerk dat je kunt voelen!

Voor een stijlvolle en
ambachtelijke uitstraling.
Nu ook met gekleurde zijkanten!

meer op
heijnis-schipper.nl/onz-apps/letterpress/

Lagedijk 158 • 1544 BL Zaandijk
Telefoon 075 6401730 • www.heijnis-schipper.nl
info@heijnis-schipper.nl
Facebook: [heijnis.schipper.drukkerij](https://www.facebook.com/heijnis.schipper.drukkerij)

DE GLAZEN PAUW

Zodra de decembermaand zijn intrede doet, verspreidt De Glazen Pauw glans en magie. Feestelijke sfeerlichtjes, grote metalen kerstbeelden, exclusieve kerstdecoraties, kerstmannen en Engelen nemen dan traditiegetrouw hun plekje in de winkel in. Kom eens binnen wandelen en zie onze prachtige collectie. Tot ziens.

Zaanweg 60,
1521 DM Wormerveer
Email: info@deglazenpauw.nl

t: 075 6873896
06 51149285

Verenigingsnieuws

Berichten van Zaanse Erfgoedorganisaties

Coördinatie Wikje van Ritbergen

HONIG BREETHUIS TWEEDE BIJ ZANSE GESCHIEDENISQUIZ

Dinsdagavond 31 oktober jl. werd in de Forbo Flooringzaal van het Zaantheater in Zaandam voor de tweede maal de Zaanse Geschiedenisquiz gehouden. De presentatie was weer in handen van Merel Kan, gemeentearchivaris Frans Hoving jureerde. In totaal achttien teams namen het tegen elkaar op om hun kennis van de Zaanse geschiedenis te testen. Ook het Honig Breethuis was vertegenwoordigd met een team onder leiding van captain Harm Jan Egbers. Wethouder Rita Visscher-Noordzij, gekleed in Zaanse kostuum met kaper, opende de avond. Daarna nam Merel Kan het stokje over. Rita Visscher zou nog de eerste vraag (over het kostuum) stellen, maar moest eerder vertrekken in verband met een raadsvergadering. De vragen waren verdeeld in een aantal blokken volgens het meerkeuzesysteem, de beeldvragen moesten worden beantwoord aan de hand van een boekje met foto's en bijbehorende vragen. En zoals vaker bleken ook nu de vragen

soms verrassende antwoorden op te leveren, waarbij ieders kennis weer flink werd bijgespijkerd. Na de pauze kwamen de twee laatste vragenrondes aan bod. Terwijl daarna de antwoorden van alle teams werden beoordeeld, droegen stadsdichters Ellis van Atten en Jeroen van Leeuwen voor uit eigen werk. Na een korte bespreking van een vraag waarover onduidelijkheid bestond, werd het tijd voor de uitslag. De winnaars van vorig jaar, De Jonge Honden (voorheen De Vliegende Reporters), deden het dit jaar minder goed. Winnaar werd het team Rosa. Er was een gedeelde tweede plaats voor de Zaanse Molenaars en het team Honig Breethuis. Dankzij een *shoot-out* met een vraag over de datum van Des Stiers Wreedheid werd het team Honig Breethuis enigszins tot onze eigen verbazing tweede. Hoewel de datum niet volledig correct werd gegeven wist ons team als enige het juiste jaartal te noemen. We zullen volgend jaar de eer dus weer moeten verdedigen! Dankzij het Zaantheater, het Gemeentearchief (garderobe en pauzedrankjes) en de

Vereniging Zaanse Erfgoed was dit een zeer geslaagde en plezierige avond. (G. Sliker)

PIET OUDEGA ERELID VAN ZANSE ERFGOED

Tijdens de ledenvergadering in de Bullekerk te Zaandam is Piet Oudega benoemd tot erelid van de vereniging vanwege zijn grote betrokkenheid bij de vereniging en inzet voor het Zaanse erfgoed. Behalve een warm applaus van de leden ontving Piet een gouden speldje, gemaakt door de kunstenares Heidi Kaptein, Assendelft. Het stelt het Zaanse huisje uit ons logo voor. Het nieuwe erelid, vanaf 1 september aangetreden als voorzitter van Stichting De Zaanse Schans, blijft nog even aan als interim-voorzitter van Zaanse Erfgoed, om te assisteren bij het zoeken naar een nieuwe voorzitter en de vereniging te blijven vertegenwoordigen.

Een zaal vol fanatieke deelnemers aan de Zaanse Geschiedenis Quiz.

Jurylid Frans Hoving van het GAZ met de grote envelop met vragen en wethouder Rita Visscher in Zaanse kostuum gaven de aftrap van de geschiedenisquiz.

Kaartje van Topotijdreis waarop in 2016 de braken nog goed te zien zijn.

REDACTIE ZAANS ERFGOED

Onlangs kregen wij van een lezer de vraag of wij in het winternummer aandacht konden besteden aan de Kerstvloed van 1717, nu 300 jaar geleden. Maar onze kleine redactie bestaat uit vrijwilligers en kan geen maatwerk op afroep leveren, zeker niet op korte termijn. Ons blad wordt maanden van tevoren voorbereid (nu zijn wij bezig met de invulling van het voorjaars- en zomernummer van 2018) en een historisch verantwoord artikel vraagt gedegen onderzoek, dus tijd. Wel houden wij ons altijd aanbevolen voor suggesties voor leuke of interessante onderwerpen waarover u zelf kunt schrijven of waarvoor u een auteur/onderzoeker kunt aanbevelen.

Omdat er in onze streek nog altijd sporen van de Kerstvloed van 1717 zijn te zien toch een kleine toelichting, zoals wij die ontvingen van Dirk Molenaar, waarvoor onze dank.

De Kerstvloed trad op in de nacht van 24 op 25 december 1717 en had grote gevolgen voor de getroffen gebieden aan de Noordzeekust. Het hele kustgebied tussen Nederland en Denemarken werd getroffen. In totaal verdronken ca. 14.000 mensen. De Assendelver zeedijk brak op zes plaatsen door en de zee zette grote delen van de Zaanstreek onder water, vooral Assendelft en Krommenie. De vele zeildoekweverijen, die er toen waren, konden wekenlang niet werken, zodat er ook veel economische

schade werd geleden. Sporen van deze dijkdoorbraken zijn nog altijd zichtbaar in de vorm van wielen of braakmeertjes, zoals de Grote Braak of Sluisbraak (bij Nauerna), de Bavicks Braak of Grote Braak (halverwege Nauerna en de pont Buitenhuisen). Ook vlak bij het uiterste zuiden van Assendelft ligt achter de laatste (of eerste) boerderij een deels dichtgegroeid wiel, de Buitenhuiserbraak. Het zijn nu natuurgebiedjes met een interessante flora, ook zoutminnende soorten, want de bodem is er nog altijd iets zout. In alle getroffen kustgebieden gingen huizen en grote aantallen vee verloren en de schade aan dijken en sluisen was aanzienlijk. In de Noorder IJ- en Zeedijk, zoals hij officieel heet, liggen twee stenen sluisen, die kort na deze vloed werden gebouwd (rond 1720). Voorheen lagen daar al houten schutsluisen, die echter in gammele staat verkeerden door houtrot en vraat door de paalworm, een soort boormossel. De schrik zat er bij het Hoogheemraadschap goed in en de wrakke sluisjes werden vervangen door betere, stenen sluisen, want ook deze waren onderdeel van de primaire waterkeringen (wakerdijken!). Die sluisen zijn de Overtoomsluis in Westzaan en de Groote of Hondsbossche Sluis naast de Wilhelminasluis, die sinds kort in de zomermaanden weer is opengesteld voor de pleziervaart.

JAAP DE KONING

In het zomernummer van dit jaar moesten wij u melden dat de Kroniek in dat nummer de laatste was die Jaap de Koning heeft samengesteld. Hij was nog wel begonnen aan de volgende, maar ziekte verhinderde hem die af te maken. Vrij kort daarna, op 28 september is hij op 83-jarige leeftijd overleden. Een kleine tien jaar heeft hij het *Dagblad Zaanstreek* zorgvuldig doorzocht op berichten die voor de Kroniek interessant konden zijn. Bijna altijd was zijn bijdrage ook de eerste die voor een nieuw nummer van *Zaans Erfgoed* binnenkwam bij de redactie. Jaap was een aardige, bescheiden man, de voorgrond hoefde niet zo nodig voor hem. Wij hebben zijn bijdragen zeer gewaardeerd. Persoonlijk zal ik hem missen. Wij wensen zijn vrouw en kinderen sterkte met dit verlies. (Corrie van Sijl)

Kroniek

Juli tot en met september 2017

Nieuws uit de Zaanstreek, samengesteld uit Dagblad Zaanstreek

door Frits Poiesz

Foto's Wim de Jong

2 JULI

Alles draaide zondag om de boten en bootjes die Claude Monet in 1871 op het doek zette tijdens zijn verblijf in Zaandam. Dat thema kreeg extra cachet door de aanwezigheid van een botter en een tjalk, behorend tot het historisch varend erfgoed. Voorts wat kleiner spul in de vorm van een melkschuit, een sloep en een praam. En niet te vergeten De Zaanse Schoone, de schouw van Zaandammer Marco Schoone. Dat alles opgeluisterd met optredens van het Kapiteinskoor, een palingroker, zeilenmaker, nettenboetster en een houtbewerker. Het evenement nabij de Beatrixbrug, georganiseerd door de Stichting Monet in Zaandam, was een schot in de roos. De hele dag namen belangstellenden een kijkje in het Monet Atelier met de replica's van de 25 Zaanse doeken. Ze kregen uitleg van Bas Husslage en botenkenner Willem Hos. Maar ook de vaartochtjes op de Zaan met de botter VD 172 uit Volendam en de tjalk Trouwe Hulp van Michel Barrette uit Krommenie waren in trek. Schipper Barrette had het er maar druk mee. *'Een leuk tochtje van een klein uur in een rustig tempo tot aan de Bernhardbrug met uitleg over Monet.'* Ook Monet zelf was present als gastheer (in de persoon van Jacob Passander), keurig in het pak met karakteristieke baard, baret en penseel. Wie de schilderijen die de impressionist in de Zaanstreek maakte, aandachtig bekijkt, komt tot de ontdekking dat op vrijwel elk schilderij boten zijn te zien.

20 JULI

De planning voor de spooroverbouw en het nieuwe station van Zaandam is nu écht in beton gegoten. Donderdag ondertekenden het college van B en W, NS Stations en Prorail de afspraken. Het huidige ontwerp van Nunc Architecten

verschilt niet veel met dat van twee jaar geleden. De stationsingang wordt gedraaid, er komen winkeltjes over het spoor en het fietspad wordt doorgetrokken. Op de Houtveldweg komt een stalling voor 1300 fietsen. Nieuw is het plan voor een extra lift. De drie partijen hopen die te financieren uit een 'aanbestedingsvoordeel'. Hoeveel de spooroverbouw en het nieuwe station gaan kosten is nog geheim vanwege de komende aanbesteding. Eigenlijk had een en ander al klaar moeten zijn, maar de constructie bleek lastiger dan gedacht. De bottleneck was niet de overbouw zelf maar de 'onderkant' van het ontwerp. Volgens projectleider Jack Jacobs van Prorail zijn de constructie en de overbouw technisch ingewikkeld. *'Denk aan bovenleidingen, wissels. Dat moet allemaal veilig gebeuren.'* Het nieuwe station en de overbouw moeten eind 2019 klaar zijn.

26 JULI

Dat de Honigfabriek plaats gaat maken voor appartementen was geen verrassing, maar stichting Broedplaats aan de Zaan vindt het wel jammer dat haar huurders het gebouw moeten verlaten. De Amsterdamse eigenaar Riverside Lofts en Ten Brinke Vastgoedontwikkeling Enter uit Varsseveld zijn onlangs

overeengekomen de eind negentiende-eeuwse fabriek te slopen en er honderd appartementen voor in de plaats te bouwen. Officieel mogen de huurders tot eind 2019 blijven, maar de eigenaar en vastgoedontwikkelaar hopen hen al eerder elders onder te kunnen brengen. Het complex aan het Zuideinde in Koog werd tot 2005 gebruikt door Dr. Oetker, maker van onder andere toetjes.

3 AUGUSTUS

Wie dacht dat Zaanstad de afgelopen 25 jaar al behoorlijk is veranderd, kan zijn borst natmaken. De gemeente staan de komende 25 jaar nóg grotere veranderingen te wachten op onder andere het gebied van woningbouw, economie en op sociaal gebied. Daarvoor waarschuwt Koos van Dijken, projectleider van Platform 31, die daar onlangs een presentatie over gaf voor raadsleden in Zaanstad. Wie op zich laat inwerken dat er minstens 20.000 woningen worden bijgebouwd, kan narekenen dat Zaanstad dan toegroeit naar een inwonertal van 200.000 (nu 154.000). Zaanstad is een aantrekkelijke gemeente, zo blijkt uit de cijfers die Van Dijken aanhaalt. Per jaar hebben zich in het afgelopen decennium zo'n 800 nieuwe inwoners in de gemeente genesteld. De huizenprijzen stijgen weer. De gemiddelde woningwaarde is laag vergeleken met die in andere steden.

4 AUGUSTUS

De Koger graficus Ed Visser (1950) staat bekend als 'de zigeuner van de grafische wereld'. Met de Blackbox 1, een mobiele zeefdrukkerij, ging hij het hele land door om kunst te maken. Aan zijn reizende bestaan is een eind gekomen. De unieke machine verhuist deze maand naar Paradiso. De Amsterdamse poptempel gaat met de Blackbox 1 weer concertposters drukken. Visser hoopt dat Paradiso de mobiele zeefdrukkerij ook gaat gebruiken zoals zij is bedoeld: om er mee op pad te gaan. Eind jaren tachtig zocht Visser naar een manier om zijn werkplaats uit te komen en het zeefdrukken bij de mensen onder de aandacht te brengen. *'Zeefdrukken klinkt abstract. Als je laat zien hoe je een poster maakt, snappen mensen meteen wat het is.'* Hij bedacht en maakte de mobiele zeefdrukkerij zelf. *'De Blackbox 1 is met niets vergelijkbaar. Alles zit in flightcases. Overal wieltjes en handvatten, dus hij is makkelijk te vervoeren. Ik wilde hem "larger than life" maken, maar ik heb wel rekening gehouden met de afmetingen van de gemiddelde deur. Hij moest natuurlijk wel overal doorheen kunnen.'*

23 AUGUSTUS

Wie bij De Krokodil in Krommenie het spoor oversteeft, moet misschien

wennen aan de plotselinge rust in buurtschap Busch en Dam. Die ligt nog geen kilometer verwijderd van Krommenie, maar het contrast is enorm. De betrekkelijke stilte wordt enkel verstoord door een passerende tractor of vliegtuig. *'We wonen helaas onder de aanvliegroute van Schiphol. Was dat niet het geval, dan was Busch en Dam werkelijk idyllisch'*; zegt bewoner Willem Röling. Als kind hielp hij in de zomer zijn oom en tante op de boerderij die hij nu zelf bezit. Hij kocht haar uit 'jeugdig sentiment' en 'romantische overwegingen': *'Het zou jammer zijn als zij in handen kwam van een vreemde, vond ik.'* Röling geniet al sinds 2008 van het weidse uitzicht en de geur van gras in de lucht. Vanuit zijn tuin wijst hij naar het weidelandschap om hem heen. *'De openheid van het gebied vind ik prachtig. Ik ben dan ook een echte Noord-Hollander; dit is mijn natuurlijke habitat. Een Limburger zou het hier misschien maar lelijk vinden.'*

24 AUGUSTUS

De Westzijde wordt opgeknapt en onderdeel van het project is het planten van extra bomen. Daar zullen weinigen tegen zijn, maar het Wijkoverleg Oud West snapt er helemaal niets van waarom Zaanstad uitgerekend voor het monumentale pand op nummer 38 een

boom heeft ingetekend. *'Heb je een parel in de straat, zet je er een boom voor, zodat niemand hem kan zien.'* Het Wijkoverleg roept het gemeentebestuur in een brief op om de boom ergens anders neer te zetten dan voor het rijksmonument tegenover de Zeemansstraat. Dan blijft niet alleen het monument zichtbaar, maar kunnen ook rolstoelers en voetgangers met kinderwagens 'op een normale manier op het trottoir blijven lopen'. Rond de boom zijn namelijk ook een bankje en een aantal fietsenrekken voorzien, zodat er op de stoep weinig ruimte overblijft.

1 SEPTEMBER

Een opvallend portret van wetenschapper Bertrand Russell siert met ingang van het nieuwe schooljaar de entree van het Bertrand Russell College in Krommenie. Het gestileerd vormgegeven hoofd van de naamgever van de school kijkt vanaf de gymzaal aan de Erasmusstraat de wijk in. Boven de entree van de twee schoolgebouwen is opvallende, gekleurde verlichting gekomen waarin naast een perspexportret ook de volledige naam van de school wordt genoemd. Was de school de laatste jaren vooral bekend als BRC, nu kiest de school voor havo en atheneum weer voor de naam voluit.

Kees Laan, sinds twee jaar rector van de school, wil het gedachtegoed van naamgever Bertrand Russell niet alleen binnen de school benadrukken, maar ook de naamsbekendheid en de onvoorwaardelijke binding met de wetenschapper naar buiten uitdragen. De Brit Bertrand Arthur William Russell (1872-1970) was onder meer filosoof, historicus, wiskundige, pacifist, humanist, schrijver, vrijzinnig denker. Hij ontving de Nobelprijs voor Literatuur in 1950 en was voorvechter van sociale vernieuwing.

7 SEPTEMBER

Monumentendag. Onder meer de schuilkerk aan het Papenpad in Zaandam grijpt de kans om restauraties te onthullen. Richard de Beer van museum Catharijneconvent in Utrecht houdt een lezing over het gerestaureerde altaarvoorzetsel. Textielrestauratrice

Marjolein Homan Free heeft het borduurwerk uit ca. 1640 onder handen genomen, dat een kloppje (een ongehuwde vrouw die haar leven aan de geestelijkheid wijdt) voorstelt, werkend aan een haarfijne aaneenschakeling van viooltjes, lelietjes-van-dalen en rozen op een wit stuk textiel. In de reeks van bloemen op de bekleding is ook nog ruimte gemaakt voor tulpen; in de jaren dertig van de zeventiende eeuw heerste de 'tulpengekte'. *'Het is niet helemaal als nieuw geworden'*, zegt Johan Dekker uit Heiloo. Hij wijst op de bruinige randjes op de hoekjes van het gerestaureerde doek. *'Je mag best zien dat het oud is. Je moet oppassen dat je het niet "wegrestaureert." Te vaak worden dingen vervangen in plaats van hersteld.'* Hij draait het doek om. *'De oorspronkelijke gecorrodeerde nagels zitten er nog in'*, zegt hij trots.

17 SEPTEMBER

Maritiem schilder Arnold de Lange (49) uit Wormer hecht aan authenticiteit en detail. Liefhebbers van schepen kunnen zijn olieverfschilderijen in het weekeinde van 23 en 24 september bezichtigen in Zaanegroen in Zaandam. Zijn schilderijen trekken je in één oogopslag de zee in, waar schepen een felle slag met elkaar leveren. Schepen staan in brand, zwarte rookwolken boven lege sloepen in het water, kanonnenvuur vanaf de oevers. Op de spiegel van de schepen schittert het wapen van Nederland als bewijs van een triomfantelijke zeeslag.

22 SEPTEMBER

Eerst even wat cijfers: elke week komen er meer dan 6000 bezoekers in de 19 buurthuizen in de stad. Ze komen biljarten, volgen een cursus of maken gewoon een praatje of drinken een drankje. Dat kan dankzij 700 actieve vrijwilligers. Raadsleden en Dagblad Zaanstreek werden afgelopen week rondgeleid in De Vuister in Westerkoog, De Kwaker in Westzaan, A3 in Assendelft en De Lorzie in Wormerveer om te horen hoe het gaat sinds de verzelfstandiging. Duidelijk is dat geen buurthuis hetzelfde is. Is bijvoorbeeld De Vuister al sinds 2008 zelfstandig bezig, A3 en De Lorzie staan pas sinds kort op eigen benen. Wel draait ieder buurhuis elke cent drie keer om voordat hij wordt uitgegeven. *'Kan jij even kijken of het licht boven uit is?'*, vraagt voorzitter Jacqueline Bergervoet van A3 in Assendelft aan een achterblijver terwijl ze het pand uitloopt richting de bus met raadsleden. In veel buurthuizen zit ook een sociaal wijkteam dat vragen en problemen van buurtbewoners oplost op het gebied van zorg en inkomen. Het zorgt aan de ene kant voor meer toeloop, maar het zijn toch nog steeds gescheiden werelden,

constateren de buurthuizen. 'Volgens mij kan er beter worden samengewerkt', zegt Jacqueline Bergervoet.

26 SEPTEMBER

Niet alleen het Hembrugterrein, ook de oevers van de Voorzaan worden straks 'gepimpt'. Om die openbaar toegankelijk gebied te maken, wil Zaanstad twee bedrijven daar verplaatsen. Verhuizen staat niet echt op het verlanglijstje van scheepsoliehandel Anton van Megen

in Zaandam. 'We zitten hier fantastisch. Langs de Zaan, vlakbij het Noordzeekanaal, in een leuke buurt', zegt Van Megen. Als het moet, wil hij wel meedenken, maar veel liever blijft hij. Met de verplaatsing wordt voldaan aan de wens van een aantal bewoners van de Havenstraat, die last hebben van het vrachtwagenverkeer dat de oliehandel met zich meebrengt. Tot nu toe dan: Van Megen hoopt dat de olie binnenkort over het water kan worden aangevoerd.

Wij steunen het Zaans Erfgoed

staphorsius
kunstgalerie en lijstenmakerij

J.J. Allanstraat 287b | 1551 RG Westzaan | www.staphorsius.nl

HELLINGMAN & ZN.
VOOR ELKE VORM VAN PERSONENVERVOER

HAN VAN LEEUWEN
Ontwerp - Bouw - Restauratieburo

Hoogstraat 6 - B 1541 KX Koog aan de Zaan Tel. (075) 621 45 65 www.hanvanleeuwen.com

HOOYSCHUUR
architecten + adviseurs

Woonwinkel & Bouwbureau
Bureau voor advies, onderzoek, beeldgeving en uitvoering op het gebied van wonen, bouwen en milieus.

Ron G.H. Kiburg

Westzijde 155 - 157 1506 GC Zaandam

Telefoon 075 6707605 • GSM 06 21414546 • E-mail wobo@wsk.nl

Velthuizen
Advocatuur

Zaanbocht Apotheek
Zaanweg 112, 1521 DR Wormerveer

edwin winkelaar
grafisch ontwerper bno
zaandijk • www.edwinwinkelaar.nl

DETOP
Breestraat 57 • 1541 EC Koog aan de Zaan
T 075 616 37 66 • F 075 670 23 00
info@drukkerijdetop.nl
www.drukkerijdetop.nl • www.topkaartshop.nl

DRUK & PRINT GRAFIMEDIA

nunc
architecten
Ankersmidplein 2 1506 CK Zaandam
T 075-6162421 info@nunc.nl www.nunc.nl

Agenda

Een keuze uit de erfgoed-activiteiten voor de laatste maanden van het jaar

rubriekredactie hessel.kraaij@upcmail.nl

STADHUIS ZAA NSTAD

Stadhuisplein 100, 1506 MZ Zaandam
<http://archief.zaanstad.nl/>

t/m 2 maart dagelijks van 8.30 tot 17.00 uur expositie Westzaanse Musea in het Stadhuis.

Deelnemende musea: het Brandweermuseum, Gallery of Dreams, Historische Vereniging Westzaan, Loodgietersmuseum Van 't Kaar, Stichting Schaatsmuseum Lambert Melisz, Sinterklaasmuseum, Stichting Westzaanse Bodemvondsten Kok Voogt, Stichting Lettergieten, Stichting Willem Jansen.

ZAANS MUSEUM

Schansend 7, 1509 AW Zaandam
<http://zaansmuseum.nl/>

Dagelijks geopend van 10.00-17.00 uur Infocentrum Zaanse Schans van 9.00-17.00 uur.

Zaans Museum presenteert Artis-verzamelingen van Verkade.

12 januari t/m 16 april 2018: Dierenleven in Artis. Verkade produceerde drie boeken over de Amsterdamse dierentuin Artis: *Dierenleven in Artis* (1939), *Apen en hoefdieren in Artis* (1940) en *Vogels in Artis* (geschreven in 1941, uitgegeven in 1988). Vanwege het 180-jarig bestaan van Artis zijn vanaf medio januari 2018 het gehele jaar de originele aquarellen van de drie Artis-albums te zien. Elk kwartaal wisselen de plaatjes in de tentoonstelling.

Februari rijstmaand in het Zaanse Museum in het kader van 125 jaar Lassie.

26 februari t/m vrijdag 2 maart voorjaarsvakantie, 12.00 tot 16.00 uur inloop knutselworkshop met rijst. Kosten: entree Zaanse Museum, museumkaart gratis.

MONET ATELIER

Westzijde 14 G, 1506 EE Zaandam
www.monetinzandam.nl

t/m 31 maart geopend van vrijdag t/m

zondagmiddag van 12.00 tot 17.00 uur. Toegang gratis.

DOOPSGEZINDE VERMANING ZAA NDAM

Westzijde 80, 1506 EG Zaandam
www.nieuwehuysconcerten.nl

23 december 20.15 uur Nieuwe Huys Concert, Matthijs Mesdag, zang, en Vaughan Schlepp, piano, Schubert's Winterreise.

7 januari 16.00 uur Jazz Inverdan, Nieuwjaarsconcert met The Ploctones.

20 januari 20.15 uur Nieuwe Huys Concert, Heleen Hulst, viool, en Gerard Bouwhuis, piano.

17 februari 20.15 uur Nieuwe Huys Concert, Blokfluitkwartet BRISK met Cançao, muziek uit Spanje en Portugal.

WESTZIJDERKERK (BULLEKERK)

Westzijde 75, 1506 ED Zaandam

20 januari 17.00 uur maandelijke Bachcantate Collegium Vocale Zaandam.

17 februari 17.00 uur maandelijke Bachcantate Collegium Vocale Zaandam.

23 maart 20.00 uur Nieuwe Huys Concert, Orkest 18de Eeuw o.l.v. Jonathan Nott met muziek van J. Brahms.

24 maart 17.00 uur maandelijke Bachcantate Collegium Vocale Zaandam.

STICHTING DE MUZIEKKAMER

Westzijde 148, 1506 EK Zaandam
<http://www.stichtingdemuziekkamer.nl/>

Toegang € 12,-; Conservatoriumstudenten € 5,-

10 februari 20.00 uur Khachaturian Pianotrio met parels uit het pianotriorepertoire van W.A. Mozart en Max Bruch tot Rudolf Escher.

17 maart 20.00 uur Maria Kouznetsova, viool en Caspar Vos, piano. De Frans-Russische violiste Maria Kouznetsova is prijswinnares op meerdere internationale concoursen, waaronder het China Guang Ya Chengdu

(1e prijs, 2014). Zij sloot haar Master in Amsterdam cum laude af. Momenteel volgt zij bij David Takeno aan de Guildhall School of Music in London een post-Master-traject (Artist Diploma) voor de grootste talenten.

VERMANING WORMERVEER

Zaanweg 57, 1521 DM Wormerveer
www.wormerveersevermaning.nl

14 januari 15.00 uur Klassiek in de Zaanbocht met Jelte Althuis, saxofoon en Hennie Heikens, orgel.

18 februari 15.00 uur Klassiek in de Zaanbocht met Artemisses, Hester Henzepeter, sopraan, Karin Langendonk, mezzosopraan en dwarsfluit, en Peter van de Kamp, piano.

18 maart 15.00 uur Klassiek in de Zaanbocht met het Grieks orkest 'Talanía'.

MARIA MAGDALENA KERK WORMER

Dorpsstraat 351, 1531 HJ Wormer
www.concertenwormer.nl/index.php

21 januari 14.30 uur Zondagmiddagconcert Folkkoor Out Cider.

18 februari 14.30 uur Zondagmiddagconcert Soul- en Gospelkoor Up Tight.

18 maart 14.30 uur Zondagmiddagconcert met Balkanorkest Zadar.

THEATER DE KAASFABRIEK

Dorpsstraat 206, 1531 HS Wormer
www.theaterdekaasfabriek.nl

9 maart 20.30 uur Ivory Tower met conferences in West-Fries plat.

KOGERKERK

Kerkstraat 14, 1541 HA Koog aan de Zaan Stichting 'Vrienden van de Kogkerk'
www.kogkerk.nl/concerten.html

6 januari 16.00 uur Kogkerkconcert, Amarilli's Sunshine, blokfluit en zang, en Merk Rijken, orgel.

3 februari 16.00 uur Kogkerkconcert, Diciendokwartet, strijkers.

3 maart 16.00 uur Kogerkerkconcert, Bas Westerhof, orgel, koor van het Apostolisch Genootschap.

KOOGER VERMANING

Lagedijk 34, 1541 KC Koog aan de Zaan
Stichting Recital

www.stichtingrecital.nl/index.html

21 januari 15.00 uur Bernard Loonen, tenor, Maarten Hillenius, piano.

4 maart 15.00 uur, Myra Kroese, alt-mezzo).

MOLENMUSEUM

Museumlaan 18, 1541 LP Koog aan de Zaan
www.zaanschemolen.nl

Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag 11 tot 17 uur, weekend 13 tot 17 uur.

t/m 21 januari: Jan Groenhart, expositie Tussen realisme en abstractie.

HET WEEFHUIS

Lagedijk 39, 1544 BB Zaandijk
www.hetweefhuis.nl

23 t/m 26 december van 13.00 tot 17.00 uur: Jaarlijks terugkerende expositie tijdens de kerstdagen van deelnemers van De Zaanse Schilderskring. Ook in het eerste kwartaal houdt Het Weefhuis weer vrijwel wekelijks exposities op de zaterdag- en zondagmiddag. Kijk voor het actuele programma op de website.

THEEHUIS BEELDENTUIN ZAANDIJK

Lagedijk 39, 1544 BB Zaandijk

23 en 24 december 13.00 tot 17.00 uur Duo-Expositie Muller & Konijn - sieraden en pasteltekeningen. Joke Konijn nodigt elke nieuwe maand in Het Theehuis een kunstenaar of dichter uit die zij bewondert. Hierbij kiest zij voor kwaliteit in uiteenlopende stijlen en technieken. Het Theehuis is open op zaterdag en zondag van 13.00 - 17.00 uur.

HONIG BREETHUIS

Lagedijk 80, 1544 BJ Zaandijk
www.honigbreethuis.nl

Open donderdag t/m zondag van 13.00-16.00 uur

t/m 18 februari Tentoonstelling

De Zaandijker papierfabriekers J. Kool & Comp., over de Zaandijker witpapierfabrikanten Jan Aggesz. Kool en zijn opvolger en neef Jan Jacobsz. Kool, bekend onder de firmaam J. Kool & Comp. Zij behoorden met enkele

andere Zaanse papierfabrikanten, zoals Honig, Breet en Van der Ley, tot de vooraanstaande vervaardigers van witpapier.

JISPER KERK

Dorpsstraat 119, 1546 LH Jisp

www.jisperkerk.nl/

StichtingVriendenJisperkerk.html

20 december 19.30 uur Kerstsfeer in de Jisperkerk met muziek en samenzang.

27 januari 20.15 uur Concert bij Kaarslicht Cordevento 'Les Délices' met parels uit de Franse barokmuziek.

24 februari 20.15 uur Concert bij Kaarslicht, Hannes Minnaar, piano.

24 maart 20.15 uur Concert bij Kaarslicht, Besemer Kwintet.

ZUIDERVERMANING WESTZAAN

Zuideinde 233, 1551 EG Westzaan

<http://zuidervermaning.nl/>

Stichting Organisatie Oude Muziek

18 januari 20.15 uur Ensemble Zefiro, Blazen aan het Saksische Hof, Telemann, Zelenka en Quantz.

8 februari 20.15 uur L'Acheron, Henrey Purcells *Fantazias For Viols* 'Van de bovenste plank'.

'T REGHTHUIS WESTZAAN

Kerkbuurt 35, 1551AB Westzaan

<http://regthuiswestzaan.nl/>

12 januari 20.00 uur Reght Huys Banne Concert met Johann Merkel, piano.

Kaarten: € 12,50, reserveringen banneconcerten@gmail.com of info@regthuiswestzaan.nl of aan de zaal.

KERKJE MARKENBINNEN

Dorpsstraat 43, 1536 AE Markenbinnen

<http://www.kerkjemarkenbinnen.nl/>

2 februari 20.15 uur Klassiek concert van veelbelovende studenten

van het Conservatorium van Amsterdam. Toegang: vrijwillige bijdrage voor de onkosten en het onderhoud van het kerkje. Reserveren aanbevolen, via e-mail: secretariaat@kerkjemarkenbinnen.nl

BEZOEKERSCENTRUM DE POELBOERDERIJ

Veedijk 106, 1531 MB Wormer

<http://poelboerderij.nl/>

De Poelboerderij organiseert vrijwel wekelijks vaarexkursies door het mooie

Wormer- en Jisperveld.

26 december 13.30 uur Uitwaaien op tweede kerstdag.

7 januari 13.30 uur Uitwaaien in het nieuwe jaar.

14 januari en **18 februari** 13.30 uur Zeemeeuwen, landmeeuwen en patatmeeuwen.

19 januari en **10 februari** 16.15 uur Zilverreigersafari met zopie.

21-28 januari en **4 februari** 13.30 uur Winter in het veld.

25 februari 13.30 uur Op zoek naar de eerste grutto.

STEDELIJK COMITÉ 4 EN 5 MEI ZAANSTAD

<http://4en5meizaanstad.nl/>

27 januari Holocaust Memorial Day, herdenking op de Joodse Begraafplaats in Zaandam met bloemlegging door leerlingen van basisschool de Dijk West (omdat deze dag dit jaar op zaterdag valt, zal de Dijk West op vrijdag 26 januari naar het monument op de Joodse begraafplaats gaan)

9 februari Herdenking fusillade van tien Amsterdammers bij de plaquette hoek Prins Hendrikkade/Burcht. Waarschijnlijk in samenwerking met basisschool De Voorzaan.

26 februari Herdenking Februaristaking Zaandam met leerlingen van De Dijk Oost, georganiseerd door de gemeente.

8 maart Internationale vrouwendag: herdenking bij het monument van Hannie Schaft en Jan Bonekamp. Tevens aandacht voor Geertje Pel in de Vermaning aan de Westzijde, georganiseerd door de Werkgroep Hannie Schaft, in aanwezigheid van een vertegenwoordiger van het gemeentebestuur van Zaanstad, leerlingen van de Hannie Schaftschool en diverse andere organisaties.

10 maart Herdenking fusillade Alkmaarders bij de Bernhardbrug. Het monument is geadopteerd door het Zuiderzee College.

Kijk voor de meest actuele informatie over alle erfgoedevenementen op www.agenda-zaanstreek.nl
Activiteiten voor het tweede kwartaal 2018 kunt u tot uiterlijk 15 februari sturen aan hessel.kraaij@upcmail.nl.

ZAANS ERFGOED

*is geheel gewijd aan de
Zaanse cultuurhistorie*

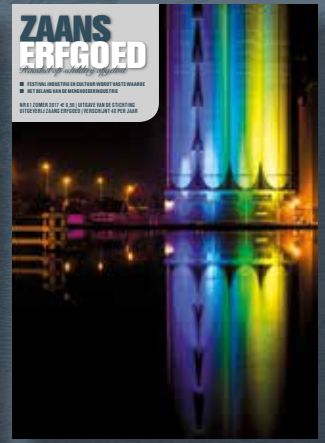
Het tijdschrift informeert zijn lezers over een breed scala aan onderwerpen, zoals archeologie, houtbouw, industrieel erfgoed, molens, musea, de geschiedenis van bedrijven, verenigingen en instellingen, het cultuurlandschap enzovoort.

Kortom alles wat met de cultuurhistorie van de Zaanstreek te maken heeft, kan een plaats vinden in Zaans Erfgoed. U kunt dit blad elk kwartaal ontvangen door lid te worden van de Vereniging Zaans Erfgoed voor € 22,50 per jaar.

Stuur uw aanmelding in een gesloten envelop naar:

Vereniging Zaans Erfgoed
Antwoordnummer 1854,
1544 ZX Zaandijk

verenigingsmailadres:
secretariaat@zaanserfgoed.nl

Burgemeester bezoekt Zaans Erfgoed

Toen Jan Hamming, de nieuwe burgemeester van Zaanstad, aankondigde Zaanse panden te willen ontmoeten reageerde Zaans Erfgoed meteen. Op vrijdag 24 november troonde Jan Piet Bloem, die het bezoek had voorbereid, de burgemeester en zijn vrouw Roya allereerst mee naar de panden die Frans Wytéma en de Elout Wytéma Stichting hebben gerestaureerd. Frans lichtte zijn aanpak toe en liet in De Blijdschap ook even zien hoe hij oude forte piano's restaureert en zelf bespeelt. De burgemeester was zichtbaar onder de indruk van een en ander. Bij de Zandijkkerk vertelde Jan Piet hoe dankzij Zaans Erfgoed de kerk van de sloop was gered, waarna Stadsherstel er een mooi woonproject van maakte. De architecten Jeroen Hooschuur (Hooschuur Architecten) en Johan Krol (Nunc Architecten) lieten zien hoe zij te werk waren gegaan. Bij de

lunch in Brouwerij Hoop vertelde Gerrit van den Nieuwendijk, voorzitter van de Stichting Domineestuin, een smakelijk verhaal over het ontstaan van de Domineestuin. Daar maakten we vervolgens een wandeling doorheen, waarbij we de gelegenheid kregen om zowel een woning in restauratie als de eigenhandig herbouwde woning van Jan Piet zelf van binnen te zien. Daarbij hadden wij de gelegenheid de burgemeester en zijn vrouw verder te informeren over ons werk. Jan Hamming was heel geïnteresseerd en stelde voor over enkele maanden samen een aantal panden te gaan bekijken die gemeente en Zaans Erfgoed een monumentenstatus waard vinden. Een prima idee. Wat ons betreft heeft Zaanstad een nieuwe burgemeester die zich nu al betrokken voelt bij ons werk en dat is een prettige wetenschap. (Piet Oudega)